

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ*

Στὴ μνήμη τοῦ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΞΥΛΗ

1. Εἰσαγωγικά

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ μύησε τὸν Ἀγγελο Σικελιανὸ στὸ βαθύ μυστήριο τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης ὑπῆρξε ἡ παραμύθια του. Ἡ γυνίκα αὐτὴ ἐπηρέασε σημαντικὰ τὰ παιδικὰ του χρόνια ἀλλὰ καὶ τὴν κατοπινὴ του ἐξέλιξη. Ὅπως ὁ ἴδιος γράφει τὸ 1941, Ἐλλ' ἡ παιδιάτικη, ἡ βαθύτερη παιδιάτικη ψυχὴ μας, εἶμαι βέβαιος πὼς ἀντίκρουζε στὸ πρόσωπο ἐκεῖνο, ἄμεσα τότε, μιὰν ἐνσάρκωση ὀλοζώντανη τῆς ἴδιας τῆς παράδοσης ποὺ προεῖπαν εἴτε τὶς ὄρες ποὺ μᾶς ἐσπρωχνε ἐνα-ἐνα, μὲ δυὸ λόγια, στὴ μελέτη τοῦ βιβλίου ποὺ παρατούσαμεν ἀδιάβαστο εἴτε, ὅταν καθισμένη πρὸς τὸ βράδυ ὡσὰν τὴν Πυθία ἀνάμεσὸ μας ἀρχινοῦσε νὰ διηγᾶται — ὅπως πιά δὲν ἔχω ἀκούσει ἀπὸ κανένα νὰ διηγᾶται — τὰ βαθιά κι ἀτέλειωτά της παραμύθια, ἀραδιαστά¹.

Ὡς ἀντίδωρο γιὰ τὴν προσφορὰ αὐτῆς τῆς «ζώσας παράδοσης» ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀγγελο, Πηνελόπη (ἀργότερα Duncan) Σικελιανοῦ τῆς διάβαζε, ἐνῶ παράλληλα διάβαζε καὶ τοῦ Ἀγγελο καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν, Ἐρωτόκριτο, Δημοτικὰ Τραγοῦδια, ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ².

Ἐκτός ἀπ' αὐτὴ τὴ «βαθιά» καὶ «μυστικὴ» σχέση τῶν παιδιῶν μὲ τὴ βίβλια τους, ὁ ποιητὴς παρακολουθοῦσε τὴν Πηνελόπη νὰ ἐπιδίδεται μ' ὀλόφυχη ἀφοσίωση σὲ ὅ,τι θεωροῦσε ἀρμονικότερο, ἀρτιότερο³. Τὴν ἔβλεπε νὰ ἀνακα-

* Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ προδημοσίευση ἀνακοίνωσής μου στὸ Δ' Συμπόσιο Ποίησης ποὺ ἔγινε στὴν Πάτρα ἀπὸ 6-8/7/1984.

1. Ἀγγελο Σικελιανοῦ, «Πηνελόπη Σικελιανοῦ», Περὶ Λόγος Δ' (1940-1944), Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος Ἀθῆνα 1983, σελ. 52.

2. Πρβλ., ὁ.π.

3. Ὁ.π., σελ. 51.

τεύεται με τους ανθρώπους του λαού, να ξενυχτάει μαθαίνοντας άργαλειό, να κεντάει και να διδάσκεται άπάνω απ' όλα το ιερό λαϊκό τραγούδι⁴.

Αυτός ο τρόπος ζωής ήταν μιὰ καθημερινότητα για την οικογένεια Σικελιανού. "Όμως και έξω από το σπίτι, το θέαμα τής λευκαδίτισας χωριάτισας με το στήτα στῆθος και τόν ὀρθιο λαιμό να κουβαλάει ἄκοπα και περήφανα στο κεφάλι της το γεμάτο νερό λαγήνι μάγευε τόν ποιητή, ἐνώ τήν ἴδια στιγμή του φαινόταν ἐξαιρετικά φυσικό. Περιγράφοντας μάλιστα γλυπτό του Rodin το ὅποιο του ἔδειξε ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης στο σπίτι του στο Παρίσι ὁ ποιητής κάνει τόν παρακάτω παραλληλισμό. "Ένα κεφάλι δυνατό με ἀλύγιστο πλατὺ λαιμό και τὰ μαλλιά ὄλα σηκωμένα γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο και τόν ἀύχένα, κρατοῦσε τὸ ναὸ ὅμοια καθὼς κρατοῦνε ἀνηφορίζοντας οἱ δυνατὲς χωριάτισσες τὰ γεμιστὰ λαγήνια⁵. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα τὸν εἶχε πραγματικά ἐντυπωσιάσει και τήν κουβαλοῦσε μέσα του ὡς ἱερὴ παρακαταθήκη ὅπως και ὡς *conditio sine qua non* κουβαλοῦσε μέσα του και τὸ ὄραμα τῶν βουνῶν, τῶν πεδιάδων, τῶν ποταμιῶν τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του ἀλλὰ και τῆς Ἑλλάδας γενικότερα.

Ἡ ταύτιση με τὴ γῆ του, με τὰ πάθη και τὶς λειτουργίες της, ἡ μαγευτικὴ διαδικασία τῆς γέννησης, τῆς φθορᾶς και τῆς ἀναγέννησης, τὸν κρατοῦν δεμένο κοντὰ τους και τοῦ ὑπαγορεύουν τὸν πορεία του στη ζωὴ. *Ἡ γῆ εὐωδαίει καθὼς ξεσκίζεται ἀπὸ τὰ καματερά. Ἡσυχος ἄνεμος και λιγοστός κυμαίνει τὰ χωράφια τῶν σταχυῶν⁶. Πολλὲς φορές θὰ πεῖ πὼς ἡσυχος ἄνεμος πνέει και ἀναπαύει τὰ φρένα του, πὼς ἡσυχος ἄνεμος γαληνεύει τὴν καρδιά του, ὅπως τὸ πνεῦμα και ἡ ἀνάσα τοῦ Θεοῦ. Τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ποὺ αἰωρεῖται μέσα σὲ μιὰ ἄκρατη σιγή, ποὺ μέσα της συντελοῦνται τὰ ἄρρητα μυστήρια, ποὺ μέσα της ὁ ποιητὴς γίνεται ἀλαφροῖσκιωτος και ξεχωρίζει τὰ πάντα με τὴν ἀφή. "Ἐξω με περιμένει ἡ σκιά και ἡ εὐδαιμονία. Ἀκούω κάποιο μοσχάρισι τρουφερό κι ἀργόποδο μουκανητὸ στὸν βραδυνὸ ἀέρα. Ξέρω τὴν κοιλάδα και με τὸ χᾶδι ἀνάμεσα στὰ ρεῖκια βρίσκω στὰ σκοτάδια τὸ χαμόπευκο, τὸ σκίνο και τὴ λυγαριά⁷.*

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴ φύση, ὁ λαὸς διαδραματίζει ἕνα ἐξίσου σημαντικὸ μέρος στο ἔργο ἀλλὰ και τὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ. Οἱ καθημερινὲς ἀσχολίες, ἡ λειτουργικότητα ἀλλὰ και ἡ θυμοσοφία τοῦ λαοῦ τὸν προβληματίζουν στο βαθμὸ ποὺ να ἐνισχύει τὰ συμπεράσματά του για τὴ συμπαντικὴ ἐνότητα και τὴ συνέχεια τῆς φυλῆς.

4. "Ο.π. Για τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ Σικελιανοῦ και τὴ σχέση του με τὴν παράδοσή μας βλ. και Robert Levesque «Παιδικὰ χρόνια τοῦ Σικελιανοῦ» περ. Νέα Ἑστία, Ἀφιέρωμα στὸν Ἀγγελο Σικελιανό, Χριστούγεννα 1952, σελ. 12-13.

5. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ὀμιλίες με τὸν Rodin, *Πεζὸς Λόγος Α'*, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἴκαρος, Ἀθήνα 1978, σελ. 37.

6. Ἀγγελου Σικελιανοῦ. «Συνέχεια τῆς ὀμιλίας μου με τὸν Rodin κι αἰσθητικὰ σημειώματα» ὁ.π., σὴμ. 5, σελ. 41.

7. "Ο.π., σελ. 52.

Γόρα, στὸν κάμπο, στὰ βουνά,
παντοῦ, ὁ ἄδρὸς ἀργάτης.
Δίπλα στ' ἀμπέλια ὁ πιστικὸς
ἀγρούπναε κ' ὁ δραγάτης.
Ὅλοῦθε ὁ ἰδρομέτωπος
κυβέροναιγε χωριάτης.

Μὲ παραμόνευε ἡ εὐκὴ
τοῦ ζήτουλα στοὺς τράφους.
Γνώριμους ἔβλεπα νεκροὺς
ἀπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους.
Παντοῦ ὁ λαός. Καὶ ἀνέβηκα
ὅσο ἀνεβαίνει ἡ μέρα,
γιὰ νὰ χαρῶ τὸ διάπλατο
τοῦ ἀπάνω κόσμου ἀγέρα.

Βουνὰ ξεσκάφτει τὸ τσαπί,
χτυπάει τὸ μελισσόχορτο,
ἀναπηδᾷ τὸ εὐώδιασμα
στὸ λογαρόν αἰθέρα.
Παντοῦ ὁ λαός. Καὶ λάτρεψα,
καὶ στή λαχτάρα μου εἶπα:
«Βάλε τὸ αὐτὶ στὰ χώματα»,
Καὶ φάνη μου πὼς ἡ καρδιά
τῆς γῆς βαριά ἀντιχτύπα⁸.

Αὐτὸς ὁ λαὸς ποὺ ξεχύνεται στὸν κάμπο, στὰ βουνά, ἀργάτης, πιστικὸς, δραγάτης, παλιότερα ἀρματολὸς καὶ κλέφτης, θεματοφύλακας τῆς παράδοσης, διαθέτει ἓνα μοναδικὸ καὶ συγκλονιστικὸ τρόπο ἔκφρασης: τὸ τραγούδι του, ποὺ ἐμεῖς τὸ βαφτίσαμε καὶ τὸ εἶπαμε: Δημοτικὸ.

2. Ἀπόψεις τοῦ Σικελιανοῦ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι

Προλογίζοντας τὸ βιβλίο τοῦ Ἀγ. Θέρου *Τὰ Τραγούδια τῶν Ἑλλήνων*, ὁ Ἀγγελος Σικελιανὸς ἰσχυρίζεται πὼς, ἡ ἑλληνικὴ δημοτικὴ ποίηση, ἡ πιὸ πηγαία ἔκφραση τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ μας, ἀποτελεῖ ἓνα σῶμα ποὺ δὲ βρίσκεται

8. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ἀλαφροῖσκιωτος, *Λυρικός Βίος Α'*, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἴκαρος, Ἀθήνα 1965, σελ. 94-95, στ. 248-270.

καμμιὰ ρωγμὴ ἀπάνω του και δὲν ἔχει ταίρι σ' ἄλλο λαό⁹. Βρῆκε βέβαια ἐδῶ ὁ ποιητὴς γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά τὴν εὐκαιρία νὰ τονίσει τὴ σημασία τῆς ἐνότητας και πιστεύω πὼς τὸ σχόλιο του σχετικά μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἀποδείχεται ἐξαιρετικὰ εὐτυχές.

Γιὰ τὸν προφήτη-μύστη και διάκονο τῆς σύγχρονης μας ποιήσης, τὸ δημοτικὸ τραγούδι

α) ἀκολουθεῖ μιὰ ἀδιάσπαστη πορεία¹⁰,

β) βρῆκε τὴ βαθύτερη ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση και τὴν ἱστορία του¹¹,

γ) ἀποτελεῖ τὸ μέτρο ποὺ μπορεῖ νὰ βοηθήσει νὰ τελειωθοῦμε μέσα στὸ χῶρο τοῦ πνεύματος¹².

Ὅμως, θὰ πρέπει πάντα κατὰ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ

Νὰ κάνεις δικό σου αὐτὸ τὸ σῶμα, νὰ σοῦ μεταγγίσει τὴν ψυχὴ του, και τὴν ἴδια αὐτὴ τὴν ψυχὴ νὰ τὴ μεράσεις σὲ δλους σὰ μετάληψη ἀπ' τὸ μέγα δυσκολότηρο ὅπου συγκεντρώνεται, αὐτὸ εἶναι ἔργο ἀνθρώπου ποὺ εἶναι σύγχρονα και ἱερέας τοῦ ἔργου ποὺ διακονεῖ¹³.

Ἐπάρχει — γιὰ τὸν ποιητὴ — μιὰ βαθύτερη και μυστικὴ ὑποχρέωση τοῦ ἑλληνα ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸ δημοτικὸ του τραγούδι ὅπου περικλείεται[...] ἡ ἅγια φύση τῶν βουνῶν της, τῶν νερῶν της, τῶν χωμάτων, τῶν ψυχῶν¹⁴. Ἄλλωστε ὁ συνθέτης τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ ὁ λαὸς μὲ τ' ἀλάνθαστο ἐνστικτὸ του, ξέρει ἀπὸ τὴν ὥρα τούτη ποιά εἶναι τὰ καθάρια ρεύματα τῆς ἱστορίας και ποιά τὰ τέλματά της, ἔχει μάθει νὰ διακρίνει ὅλη τὴν πλάνη τῶν ἐφήμερων σκοπῶν, νὰ ξεχωρίζει ὅλες τὶς ψεύτικες προθέσεις εἴτε δρμές, τῶν ἀντιστρόφων ἡρωισμῶν, ποὺ γιὰ νὰ σώσουνε σκοτώνουν και γιὰ νὰ λευτερώσουνε συντρίβουν ἀπ' τὶς ἅγιες, ἀπ' τὶς ἄφογες θελήσεις, ὅπου γιὰ νὰ σώσουν δίνουν τὸν ἑαυτό τους, γιὰ νὰ ὑψώσουν σκύβουνε μπροστά του, γιὰ νὰ τὸν δεχτοῦν καθὼς τοῦ ἀξίζει ξεσκεπάζουνε τὴ σκέψη και τὸ στήθος, τοῦ πλαταίνουνε τὸ πνεῦμα και τοῦ ἀνοίγουνε τὴν ἀγκαλιά¹⁵.

Ἐκτός ἀπ' αὐτὲς τὶς γενικὲς γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι ὁ ποιητὴς ἔχει και ἐπὶ μέρος ἀπόψεις. Γιὰ παράδειγμα τὸ τραγούδι ποὺ μάθαινε ἡ Πηνελόπη ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ τὸ ἔχει χαρακτηρίσει ἱερὸ λαϊκὸ

9. Τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, Ἁγίος Θέρος ἐσύναξε κ' ἐρμήνευσε, Πρόλ. "Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ἀετός, Ἀθήνα 1951, σελ. 9-10.

10. + 11 + 12 + 13. Ὁ.π., σελ. 9, 10, 12.

14. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ἀνοιχτὸ Ὑπόμνημα στὴ Μεγαλειότητά του, Πεζὸς Λόγος Α', σελ. 101.

15. Ὁ.π., σελ. 107.

τραγούδι¹⁶ ἐνῶ στὸ προοίμιο τῶν «Ραψωδιῶν τοῦ Ἰόνιου» τὰ Ἡπειρώτικα δημοτικὰ τραγούδια τὰ χαρακτηρίζει ὡς λυγερὰ καὶ πλατιά¹⁷.

Συνοφίζοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ Σικελιανοῦ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ποιητὴς πιστεύει πῶς τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι ἱερὸ γιὰτὶ εἶναι ἓνας βασικὸς συντελεστὴς τῆς Ἐνότητάς του λαοῦ μας καὶ παράλληλα ὁ βαθὺς καὶ μυστικὸς φορέας καὶ ἐκφραστὴς τῆς. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι δὲν ἐντυπωσίασε ἀπλῶς τὸ Σικελιανὸ ἀλλὰ καθὼς ἀποτελεῖ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν παράδοσή μας μιὰ ἀέναη, κίνηση¹⁸ ὅπως τὴ θέλει ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς βιώθηκε ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ ἀφομοιώθηκε σὲ στίχους ποὺ ἀποδείχνουν πῶς ἡ προσωπικότητά του ἀντέχει στὴ σύγκριση μὲ ἄκείνη τοῦ «ἄγνωστου» ποιητῆ, μὲ τὴ γενικότερη δηλαδὴ τὴ μείζονα συνείδηση ὀλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

3. Θέματα τῆς δημοτικῆς ποίησης ποὺ ἀπαντῶνται καὶ στὴ Σικελιανικὴ

3.1. Τὸ ξεδίψασμα

Ἡ εἰκόνα τοῦ διψασμένου ποὺ ξεδιψᾷ ἀπὸ πηγὴ, στέρνα ἢ ποτάμι, ἀπὸ τάσι ἢ χούφτα εἶναι συνήθης στὴ δημοτικὴ μας ποίηση, ἀλλὰ καὶ στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ. Ἐδῶ ὁμοίως παίρνει μιὰν ἄλλη διάσταση. Ἄνετα δηλαδὴ μπορούμε νὰ διακρίνουμε προεκτάσεις μεταφυσικῆς. Στὸ σικελιανικὸ ἔργο πίνει κανεὶς νερὸ προκειμένου νὰ ξεδιψᾷ ἀπὸ τὴ στέγνα τῆς ἀγνοίας, νὰ ἀποχτήσῃ ἀθανασία ἢ δυνάμεις γιὰ καινούριο ξεκίνημα στὸ δρόμο γιὰ τὴν κατάκτηση αὐτῆς, ποὺ προαναφέρθηκε, τῆς μείζονος συνείδησης τῆς ζωῆς.

*Κι - ὄχι καύχημα ἀνίερο
σὲ πηγὲς δαφνοσκέπαστες
ἦπια ἐγὼ καὶ στὴ στέρνα¹⁹.*

Ὁ ποιητὴς καυχᾶται — ἀλλὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν ὕβρη — ὅτι ἦπτε νερὸ ἀπὸ πηγὲς δαφνοσκέπαστες ἀπ' ὅπου πίνουν ἢ ὅπου ἀναπαύονται οἱ Θεοὶ κυρίως αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῆς τελειότητος, τῆς μυστικῆς γνώσης τῆς ἀληθινῆς δηλαδὴ τῆς ἐνοποίησης τῶν ἀντίθετων, τῆς συμπαντικῆς ἀρμονίας: ὁ Ἀπόλλων. Ἄλλοῦ τὸ νερὸ εἶναι ἀθάνατο, γι' αὐτὸ κι ὁ ποιητὴς τὸ πίνει γονατιστὸς ὅλος δέος μπροστὰ στὴ διαδικασία τῆς ἀθανασίας.

16. *Πεζὸς Λόγος Δ'*, σελ. 51.

17. «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου», *Λύρικὸς Βίος Α'*, σελ. [173], στ. 2.

18. Κ. Θ. Δημαρᾶς, «Ὁ Σικελιανὸς εἶναι μέσα στὴν ἑλληνικὴ παράδοση», *Περ. Νέα Ἔστιά, Χριστούγεννα 1952*, σελ. 35.

19. *Ἀλαφροΐσκιωτος*, σελ. 90, στ. 139-141.

Κ' ἤπια τ' ἀθάνατο νερό
 γονατιστός στη φούχτα μου
 νὰ ξεδιψάσω τὴν καρδιά ὡσὰ χλόη²⁰.

Ὅμως, γιὰ τὸ Σικελικανὸ αὐτὸ ποῦ ἔχει σημασία εἶναι ἡ μετάδοση.

Ἔδωκα ἀθάνατο νερό στὴν ἀπαλάμη²¹.

καθὼς καὶ ἡ φύλαξη τῆς ἱερῆς μετάληψης τοῦ ἀθάνατου νεροῦ.

Κι ἀπὸ τ' ἀθάνατο νερό
 νὰ πέφτει οὔτε μιὰ στάλα²²

Ἄλλὰ καὶ ἡ λαϊκὴ δοξασία γιὰ τὸ ἀμίλητο νερό τοῦ κλήδονα δὲν ἀφήνει ἀσυγκίνητο τὸν ποιητὴ.

— Κι ἀπ' τὰ θάμνα,
 μεγαλομάτα γιὰ τὸ ἀμίλητο
 κατέβαινε νερό²³.

Τὸ ἐπίθετο ἀμίλητο εἶναι δηλωτικὸ τῆς σιωπῆς μέσα στὴν ὁποία τὸ νέο κορίτσι εἶναι ὑποχρεωμένο τὴν παραμονὴ τ' Ἀι-Γιαννιοῦ ἢ σ' ἄλλα μέρη τὴν παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιάς νὰ πάει νὰ φέρει νερό μέσα σ' ἓνα δοχεῖο, ὅπου τοποθετοῦνται τὰ ριζικάκια ἢ σημάδια, δηλαδή μικροπράγματα ποῦ ἀνήκουν σὲ διάφορες κοπέλες. Αὐτές, τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ, τραβᾶνε τὸ κόκκινο πανί ποῦ σκεπάζει τὸ δοχεῖο καὶ ἀπαγγέλλουν δίστιχα ποῦ φανερώνουν τὴν τύχη τῆς κάθε μιᾶς. Ἡ ἀρχαία καταγωγὴ τοῦ νεοελληνικοῦ κλήδονα ἔχει ἀποδειχτεῖ καὶ ἡ σιγὴ ποῦ ἐπικρατεῖ κατὰ τὰ διαδικασίαι τῆς ἀντλήσεως καὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ νεροῦ ἀνακαλεῖ σίγουρα στὴ μνήμη τοῦ Σικελικανοῦ τὴν Ἐλευσίνια σιγὴ τοῦ «τεθερισμένου στάχυος» ἀλλὰ καὶ τῆς γενικότερης προετοιμασίας καὶ τελετῆς τῆς μύησης.

Ξαναγυρνώντας στὴ δημοτικὴ μας ποίηση διαπιστώνουμε πὼς τὸν κλέφτη δὲν τὸν ἀπασχολεῖ καμιὰ μεταφυσικὴ προβληματικὴ. Συνήθως εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὸ θάνατο, ἀνησυχεῖ γιὰ τὴν τύχη αὐτῶν ποῦ θ' ἀπομείνουν καὶ ἀντιμετωπίζει ὡς τὴ γνωστὴ του καθημερινότητα τὸ ἐπέκεινα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν

20. Ὁ.π., σελ. 104, στ. 527-529.

21. Ὁ.π., σελ. 161, στ. 807.

22. Ὁ.π., στ. 818-819.

23. Ὁ.π., σελ. 116, στ. 845-847.

καθημερινότητα περιλαμβάνονται καὶ οἱ βρῦσες ποὺ πίνει νερὸ ἢ ὕπου κοντὰ τους θέλει νὰ κονέψει.

Παιδιά μου, μὴ μ' ἀφήνετε στὸν ἔρημο τὸν τόπο
γιὰ πάρτε με καὶ σύρτε με ψηλὰ στὴν κοῦα βρύση²⁴

Γιὰ τὸν κλέφτη ἐπίσης ποὺ ἔχει λαβωθεῖ, κλαίει ἡ φύση ὅλη. Ἔτσι

Κλαῖνε κ' οἱ κροβοσουῖλες πόπινα νερό²⁵

Στὴ δημοτικὴ ποίηση, ἀπαντᾷ πολὺ συχνὰ ὁ διάλογος μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ στοιχείων τῆς φύσης.

Τί μὲ τηρᾷς ὅπου γελῶ, λές καὶ δὲν ἔχω ντέρτι
[.....]
νὰ σᾶς τὸ πῶ βρουσουῖλες μου, φοβοῦμαι μὴ στερέψτε²⁶

Ἐνῶ δηλαδὴ στὴ δημοτικὴ μας ποίηση τὸ θέμα τοῦ διψασμένου ποὺ πίνει νερὸ τῆς βρύσης ἢ τῆς πηγῆς γενικότερα ἀποτελεῖ μιὰ καθημερινὴ πραγματικότητα, στὸ Σικελιανὸ ἡ ἔννοια αὐτὴ ἀποχτάει — κατὰ τὴν ἔκφρασή του — ἕνα νόημα βαθὺ καὶ μυστικό.

3.2. Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα

Μὲ τὸν ὄρο ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα ἐννοοῦμε ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθεῖ. Ἀδύνατα στὴ δημοτικὴ ποίηση συναντᾷμε πολλὰ. Ὁ Σικελιανὸς ὅπως καὶ ὁ ἥρωας τῆς δημοτικῆς ποίησης μπορεῖ νὰ τὰ κάνει δυνατά, π.χ. νὰ σταματήσει τὴ ροὴ τοῦ ποταμοῦ. Ὅπως στὸ ποίημα «Ἀχελῷος»

Πλημμύρα ὁ Ἀσπροπόταμος, κ' ἐγώ, στὴν τρομερὴ του ὁρμῇ
καταμεσίς στημένος
στύλο τὰ πόδια μου ἔβανα κι ὀλόρτο ἀπάνωθε κορμί
σὰ θεὸς ἐναντιωμένος²⁷

24. Ν. Γ. Πολίτης, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἐν Ἀθήναις 1932, ἀρ. 43. Στὰ μοιρολόγια ὁμοῦ καὶ τὰ τραγούδια τοῦ κάτω κόσμου καὶ τοῦ χάρου, ὁ ἰδιώτης ἀναρωτιέται τί νὰ συμβαίνει «ἐκεῖ».

25. Ὁ.π., ἀρ. 49.

26. Ὁ.π., ἀρ. 122.

27. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ἀχελῷος (Ὁνειρος) Λυρικός Βίος, Β', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος, Ἀθήνα 1966, σελ. 136, στ. 1-4.

Ἀντίστοιχα στο δημοτικό τραγούδι

δύνασαι
καὶ ποταμὸν ν' ἀγκαλιαστεῖς καὶ νὰ τὸν σταματήσεις²⁸.

Ἐνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἀδύνατα τῆς δημοτικῆς ποίησης εἶναι καὶ τὸ θέμα ἄστρο τῆς ἡμέρας ποὺ συχνὰ χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὸ Σικελικόν.

Τὸ χαρμέρι
ἐλαμπε σὰν αὐγερινὸς
κι ὡς τ' ἄλλο μεσημέρι
γαλήνια μόφεγγεν ὁ νοῦς
μὲς τὸ γλαυκὸ ποὺ ἄστραφνε ἀχνά
τὸ ἡμερινὸ φεγγάρι²⁹.

ἢ ἄλλοῦ

Καὶ τὰ μαλλιά τῆ σκέπαζαν, ἂν τὰ ῥιχνε ὡς τὰ πόδια
μὰ πάντα διαφαινότανε τὸ μέτωπο ὡς φεγγάρι,
ποὺ φέγγει θεῖον ὄλημερὶς ὡς ἀνεβαίνει ὁ ἥλιος³⁰.

Ἄλλο λαϊκὸς μας ἀνώνυμος τραγουδιστῆς ἀναρωτιέται

Ποῖός εἶδε νῆλιο ἀποβραδὶς κι ἄστροι τὸ μεσημέρι;³¹

Ποῖός εἶδε ἥλιο τὴν αὐγὴ κι ἄστροι τὸ μεσημέρι;³²

Ὅπως εἶδαμε σὲ παραπάνω παράδειγμα ὁ Ἄγγελος Σικελικανὸς παρομοιάζει τὴν ὄμορφη κοπέλα μὲ φεγγάρι, παρομοίωση πολὺ συχνὴ στο δημοτικὸ μας τραγούδι.

Σὰν τί τὸ θέλ' ἢ μάνα σου τῆ νύχτα τὸ λυχνάρι
ἀπόχει μὲς στὸ σπῆτι τῆς τ' Αὐγούστου τὸ φεγγάρι³³.

28. Ἰω. Μαρκαντώνης, «Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν», περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία, Ἀφιέρωμα στὸ Δημοτικὸ Τραγούδι ΣΤ', ἀρ. 105, σελ. 726.

29. Ἀλαφροῦσκιωτος, σελ. 101, στ. 438-444.

30. «Ραψωδία τοῦ Ἴονιου» ὁ.π., σελ. 191, στ. 22-24.

31. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 74, στ. 110, 189.

32. Ὁ.π., ἀρ. 43.

33. Ὁ.π., ἀρ. 135.

Ἐπίσης ἡ φεγγαρομέτωπη γυναίκα τοῦ Σικελιανοῦ στὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι ἡλιομέτωπη καὶ ἡλιοπρόσωπη

ποὺ ἔχεις τὸν ἥλιο μέτωπο καὶ τὸ φεγγάρι ἀστήθι³⁴

Ἄλλη γυναίκα

τὸν ἥλιο βάζει πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στῆθος³⁵

Ἄλλοῦ ὁ ἐρωτευμένος δὲν μπορεῖ νὰ κρύψει τὸ θαυμασμό του γιὰ τὴ ὀμορφιά τῆς ἀγαπημένης του.

Γιατ' ἔχω μιὰ ἀγαπητικιά κ' ἐκεῖν' εἶν' τὸ φεγγάρι³⁶.

Οἱ παρομοιώσεις τῆς ὀμορφῆς κοπέλας μὲ τὸ φεγγάρι καὶ τὰ ἄστρα οὔτε στὸ Σικελικὸ οὔτε στὴ δημοτικὴ ποίηση φυσικά, ἐξαντλοῦνται ἐδῶ.

3.3. Τὰ φρούδια

Ἡ ὀμορφιά τοῦ προσώπου τῆς κοπέλας, στὸ δημοτικὸ τραγούδι ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τῶν φρυδιῶν τῆς. Στὸ Σικελικὸ συναντᾶμε τὴν ἴδια ἀντίληψη.

Χρυσόφρουδη σὲ κέρδισα
στορώντας παραμύθια³⁷

Παρκάτω

τῶν ἀντρειωμένων ὄνειρο
Χρυσόφρουδη σὲ κέρδισα³⁸

Ἐπιμένει

Χρυσόφρουδη, χρυσόφρουδη,
ὦ κρῦα κερήθρα ἀμαύλιστη³⁹

34. Ὁ.π., ἀρ. 43.

35. Ὁ.π., ἀρ. 83.

36. Ὁ.π., ἀρ. 98.

37. Ἀλαφροῖσκιωτος, σελ. 161, στ. 220-821.

38. Ὁ.π., σελ. 162, στ. 839-840.

39. Ὁ.π., σελ. 163, στ. 882-883.

Καὶ τὴν παρακαλάει

Χρυσόφρουδη ἄσε στ' ὄνειρο
τὸ νοῦ μου νὰ βυθίσω
στὰ γόνατά σου γέροντας⁴⁰

Στὸ τέλος τὸ πετυχαίνει.

Καὶ πῆρα στής χρυσόφρουδης
τὰ γόνατα τὸ ἀλάφρωμα
τοῦ ὄνειρου⁴¹.

Ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς περιγράφοντας τὰ κάλλη τῆς κυρᾶς τῆς χρυσῆς καὶ τῆς μαλαματένιας ἀνάμεσα στὰ χαρίσματα τῆς ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στὰ μάτια τῆς καὶ στὰ φρύδια.

Πῆρες τὰ ρόδα ἀπ' τὴ ροδιά, τ' ἀσπράδι ἀπὸ τὸ χιόνι
πῆρες καὶ τὸ ματόφουδο ἀπὸ τὸ χελιδόνι⁴².

ἢ περιπαιχτικὰ μπορεῖ νὰ τῆς πεῖ

Στάζουν τὰ κεραμίδια σου
μαῦρα γλαρὰ εἰν' τὰ φρύδια σου⁴³

Ὁ Κωνσταντῆς ὁ ὁμορφονιός, ὁ μικροκωνσταντῖνος ἀγάπησε τὴ Λιογέννητη γιατί ἀνάμεσα στα ἄλλα κάλλη τῆς.

κ' εἶχε τὰ φρύδια τορνευτά, τὰ μάτια σὰ ζαφείρι⁴⁴

Ἐπίσης ὁ νοῦς τῶν παλικαριῶν τρέχει στὶς κοπέλες

πόχουν τὰ μάτια τορνευτά, τὰ φρύδια σὰ γαϊτάνι⁴⁵.

Καὶ ὁ πιδὸ ad hoc παραλληλισμός:

40. Ὁ.π., σελ. 166, στ. 942-944.

41. Ὁ.π., σελ. 167, στ. 970-972.

42. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 160.

43. Μ. Περάνθης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ἠπείρου», περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία, Ἀφιέρωμα στὸ Δημοτικὸ Τραγούδι Δ', ἀρ. 62, σελ. 359.

44. Ν. Πολίτης, ἀρ. 74.

45. Ὁ.π., ἀρ. 43.

Ἀνάμεσα στὰ φρύδια σου, δίχτυ χρυσὸ εἶν' πλεγμένο
κι ὅποιο πουλάκι κι ἂν διαβεῖ πιάνεται τὸ καῦμένο⁴⁶.

Ἡ ὁμορφὴ ὅμως στὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἐκτὸς ἀπὸ γλυκὰ μάτια καὶ καλογραμμένα φρύδια, διαθέτει καὶ λυγερὴ κορμοστασιά. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ Σικελιανό.

3.4. Ἡ λυγερή

Οἱ γυναῖκες στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι λυγερές καὶ λιανοκόκκαλες ἀκόμα κι ὅταν δὲν προσφωνοῦνται μὲ τὸ ἐπίθετο αὐτό. Στὸ ἐπὶ μέρους ποίημα τοῦ Ἀλαφροίσκιωτου ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Ἀνέβασμα καὶ πόθος» ὁ ποιητὴς διηγεῖται τὸ ἀντάμωμά του μὲ τὴ λυγερή.

Καὶ ἀπάντησα στὰ μονοπάτια μου,
ποὺ ἄκουγα ὀλόγυρα νὰ φτάνει
στοχαστικὰ τὸ ἀγέρι, παίζοντας
στὰ φύλλα καὶ στῆς χλόης τὸ αὐλάκι,
τὴ λυγερὴ γυναῖκα⁴⁷...

Στὴ δημοτικὴ ποίηση, ἰδιαίτερα τὴν Ἀκριτικὴ, ἡ ὁμορφὴ γυναῖκα εἶναι πάντα ἢ σχεδὸν πάντα λυγερή. Π.χ. στὸ ποίημα Ἡ ἀντρειωμένη λυγερὴ καὶ ὁ Σαρακηνός,

Κάπου πόλεμος γίνεται σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση
καὶ τόμαθε μιὰ λυγερὴ καὶ πάει νὰ πολεμήσει⁴⁸

ἢ ἄλλοῦ

Ποιὸς εἶδε ψάρι στὸ βουνὸ καὶ θάλασσα σπαρμένη
Ποιὸς εἶδε κόρη λυγερὴ στὰ κλέφτικα ντυμένη⁴⁹

Ἡ ἀπολησμονημένη ὁμορφὴ κοπέλα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀντέξει τὸ χωρισμὸ ἔχει κι αὐτὴ τὴ μερίδα της στὸ τραγούδι τοῦ λαοῦ.

Μιὰ λυγερὴ βαριαρωστᾶ, μιὰ λυγερὴ πεθαίνει⁵⁰

46. Ὁ.π., ἀρ. 135.

47. Ἀλαφροίσκιωτος, σελ. 116, στ. 838-842.

48. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 72.

49. Ὁ.π., ἀρ. 72B.

50. Ὁ.π., ἀρ. 82.

‘Ο ξενιτεμένος πού ἐπιστρέφει μετὰ ἀπὸ χρόνια πολλὰ στὴν πατρίδα του
ρωτάει τὴ γυναίκα πού πλένει στὴ γούρνα,

*Γιατί δακρῶζεις λυγερή, γιατί βαριαστενάζεις;*⁵¹

‘Η ὑπεροχὴ τῆς λυγερῆς φαίνεται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὸ παρακάτω τραγούδι.
‘Ο ναύκληρος χρυσοπαλαμισμένου κάτεργου πού περνάει ἀπὸ κάποιο γιαλὸ
βλέπει κάτι ν’ αστράφτει ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς ἀπόστασης δὲν ἀντιλαμβάνεται γιὰ
τί πρόκειται. ‘Οπότε ἀπευθύνεται στὸ πλήρωμα:

*Λάμνετε παιδιά, λάμνετε παληκάρια
νὰ προφτάσουμε κείνο πού λάμπει ὀμπρὸς μας.
κι ἂν εἶναι πανί, νὰ εἶναι τοῦ καραβιοῦ μας,
κι ἂν εἶν’ μάλαμα, νὰ εἶν’ τῶν παληκαριῶνε
κι ἂν εἶν’ λυγερή, νὰ εἶναι τοῦ καπετάνιου*⁵².

‘Εδῶ ἰσχύει ἀναντίρρητα τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυρότερου πού παίρνει πάντα τὸ
καλύτερο καὶ στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ καλύτερο εἶναι ἡ λυγερή.

3.5. Τὸ λαγήνι

Οἱ λυγερές ὅμως, αὐτὲς οἱ λεπτεπίλεπτες κι εὐαίσθητες γυναῖκες, ἀσχολοῦν-
ται μὲ χειρονακτικὲς καὶ ἄλλες ἐργασίες ἐξαιρετικὰ βαριές, πράγμα γιὰ τὸ
ὁποῖο θαυμάζονται ἀπὸ τὸ λαϊκὸ τραγουδιστὴ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ Σικελιανό. Μὲ
σεβασμὸ ἢ εὐλάβεια, ὅπως θάλεγε καὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, περιγράφει τὴ λευ-
καδίτισσα λυγερὴ γυναίκα πού πάει γιὰ νερὸ μὲ τὸ λαγήνι στὸ κεφάλι.

*κι ἀπ’ τὰ θάμνα
μεγαλομάτα γιὰ τὸ ἀμίλητο
κατέβαινε νερό, καὶ ἡ στάμνα
πλατιά, ἀλαφρὴ, κοιλάτη ἐσειότανε
μὲ τὸ γεμάτο ζυγισμένη
λαιμὸ ξεκούμπωτο, πού τρῖσβαθα
τὰ στήθια ξέχειλα ἀνασαίνει*⁵³!

‘Η στάμνα εἶναι πλατιά, ἀλαφρὴ, κοιλάτη, δηλαδή ἀφενὸς ἐξυπηρετεῖ τὸ
σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι φτιαγμένη, ἀφετέρου εἶναι ὁμορφή. ‘Ο λαϊκὸς μας

51. ‘Ο.π., ἀρ. 84.

52. ‘Ο.π., ἀρ. 97.

53. ‘Αλαφροῖσκιωτος σελ. 116, στ. 845-851.

τραγουδιστῆς ζηλεύει τὰ κάλλη τῆς στάμνας ποὺ κουβαλάει ἢ κοπέλα γιατί ἀναλογίζεται τὴν τελικὴ διαδικασία ποὺ εἶναι ἢ παρακάτω:

*Δαγήνω, τί λιμπίζομαι τὰ πάντερπνά σου κάλλη!
Ἐσὸ σταμνὶν κι ἐγὼ ἄνθρωπος, κάλλιον μου τύχην ἔχεις,
ἔσὸ νὰ σέρνεις κρύον νερὸν στῆς λυγερῆς τὰ χεῖλη⁵⁴.*

3.6. Ὁ ἀργαλειὸς

Τὸ μοτίβο τοῦ ἀργαλειοῦ καὶ τῆς ἀνυφάντρας εἶναι ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα τοῦ Σικελιανοῦ. Ἄλλωστε ἀποτελεῖ θέαμα ποὺ τὸ ἔβλεπε στὸ σπίτι του καθημερινὰ ἀπὸ τὴ γέννηση μέχρι καὶ τὸ θάνατό του. Ὑφαίνε συνεχῶς ἡ ἀδελφὴ του ἢ Πηνελόπη, ἀδιάκοπα ἢ πρώτη του γυναίκα ἢ Εὐα καὶ ἢ δεύτερη γυναίκα του, ἢ κυρία Ἄννα, — νὰ τὴν ἔχει ὁ Θεὸς καλὰ — ἀκόμα ὑφαίνει. Ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς ταίριαζε βαθιὰ νοήματα μὲ τὸν ἀχὸ τοῦ ἀργαλειοῦ.

*Καὶ ὁ ἀργαλειὸς συθέμελος ἔβροντα,
ἔβροντα καὶ τὸ σπίτι ἐχτύπα...
Πόσα βαθιὰ νοήματα
μὲ τὸν ἀχὸ του ἑταιρίαξα
καὶ μὲ τὰ στήθια μου εἶπα...⁵⁵*

Στὸ δημοτικὸ τραγούδι ὁ ἦχος τοῦ ἀργαλειοῦ ἀλλάζει τὴ διάθεση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐπιστρέφει στὸ χωριὸ καὶ τὸν προετοιμάζει ψυχολογικὰ γιὰ τὴ συνάντησή μὲ τὴ γυναίκα του ἢ γιὰ τὴν οἰκογενειακὴ θαλπωρή.

*Ὅσο ζυγώνω στὸ χωριὸ
τόσο καλοκαρδίζω
ἀκούω μαγγάνια καὶ βροντᾶν
ἀνέμες κι ἀνεμίζουν
ἀκούω καὶ τὴν ἀγάπη μου
στὸν ἀργαλειὸ νὰ ὑφαίνει⁵⁶*

Γιὰ τὸν ποιητῆ ἢ ἀνυφάντρα εἶναι ἡ γυναίκα ποὺ δημιουργεῖ μὲ τὴν τέχνη τῆς θαύματα ἀντιγράφοντας τὸ φεγγάρι, τ' ἀστέρια, παραστάσεις ἀπὸ τὴ φύση γενικότερα, στὸ πανί της.

54. Ν. Γ. Πολίτης, «Τὰ καταλόγια», σελ. 254, ἀρ. 3.

55. Ἀλαφροτσικιωτός, σελ. 124, στ. 1077-1081.

56. Γιάννης Ἀνδρικόπουλος, «Ὁ ἀργαλειὸς καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι», περ. Ἑλληνικὴ Δημιουργία σελ. 377.

στον ἀργαλειὸ νὰ θρονιαστεῖς
καθημερονὴ καὶ σχόλη
καὶ σιάζοντας τὰ γνέματα
τὸ χέρι σου ν' ἀπλώνει
ἓνα φεγγάρι - τὸ πανὶ
μὲς σέ θαμπὸν ἀλώνι⁵⁷.

Στὴ δημοτικὴ ποίηση

*Τὴν πῆραν καὶ τὴ βάλανε στὸν ἀργαλειὸ νὰ ὑφαίνει*⁵⁸

ἡ γυναίκα ἐκτελεῖ τὰ εἰρηνικὰ της ἔργα, ἡ ὑπαρξὴ ὅμως ἀργαλειοῦ στὸ σπίτι θεωρεῖται ὡς γεγονός ἐξαιρετικὰ τιμητικό.

*Τιμὴ μεγάλη καὶ τρανὴ
ποῦν' ὁ ἀργαλειὸς στὸ σπίτι
τὸ κάθε δόντι τοῦ χτενιοῦ
ἀξίζει μαργαρίτη*⁵⁹

3.7. Τὸ μαντήλι

Τὸ θέμα τοῦ μαντηλιοῦ, πολυτραγουδημένο ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαό, σύμβολο χαρᾶς, λύπης, ἀποχαιρετισμοῦ, παρθενίας, παντρεῖας ἢ χηρείας ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο δεσίματος, περνάει στὸ Σικελιανὸ διατηρώντας τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασίαν τὴν ὅποια ἔχει καὶ στὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Ἐτσι στὶς «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου» συναντᾶμε τὸ στίχο

*...στορώοντας πῶς ἐξόμπλιασεν ἡ κόρη τὸ μαντήλι*⁶⁰.

Τὰ ξομπλιασμένα, τὰ ἱστορημένα μαντήλια τῆς δημοτικῆς μας ποίησης τὰ ὑφαίνουν κορίτσια ὁμορφα, προκομένα καὶ ἀθάνατα.

*Μούπεσε τὸ μαντήλι μου τὸ πολιτορισμένο
(...) ποῦ μοῦ τὸ πολιστόρησαν ἀθάνατα κοράσια*⁶¹.

57. *Αλαφροίσκιωτος*, σελ. 123, στ. 1041-1046.

58. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 85.

59. Γιάννης Ἀνδρικόπουλος, σελ. 376.

60. «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου», σελ. 173, στ. 6.

61. Γιάννης Ἀνδρικόπουλος, σελ. 364.

Ἡ λυγερὴ στὸν ἀργαλειό:

ρίχτει σαῖτα μάλαμα, σαῖτα τὸ μετάξι
ρίχτει καὶ τὸ χρυσόγνεμα νὰ ὑφάνει τὸ μαντήλι⁶²

3.8. Ὁ μύλος

Ὁ μύλος ἔχει γιὰ τὸν ποιητὴ σημασία ἱερὴ καὶ βαθιά. Τὰ φτερά του βοηθοῦν στὸ νὰ κινηθοῦν οἱ μυλόπετρες ποὺ ἀλέθουν τὸ σιτάρι, τὸν καρπὸ τῆς γῆς, τοῦ ὁποῖου ἡ διαδικασία γέννησης καὶ φθορᾶς εἶναι ἡ ἴδια μ' αὐτὴν τῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀναφερόμενη πασπάλη εἶναι ἐκείνη ποὺ θὰ κάνει τὸ μεδούλι νὰ θεριέψει ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μπορέσει νὰ ἐπιβιώσει καὶ νὰ δημιουργήσει.

Ἀκόμα ὁ ἀνεμόμυλος
πλατύφτερος δουλεύει
ποὺ ὡς ἄρχιζεν ἡ πείνα μας
στὸν κάμφο νὰ θεριεύει
τῆ βοερῆ ἀνεβαίνοντας
πότεριζεν ὄλη σκάλα
γιὰ νὰ ζυμώσουμε φαγι
μὲ τὸ γιδίσιο γάλα
ἀπ' τὴν καυτὴν ἐπαίρναμε
στὶς φοῦχτες μας πασπάλη
καὶ τὸ μεδούλι ἐθέριε
στὰ κόκκαλά μας πάλι⁶³

Στὴ «Μάνα τῆ φόνισσα» τῆς δημοτικῆς μας ποίησης βλέπουμε τί λογῆς χρησιμότητα ἔχει τὸ ἀλεύρι καὶ ἡ πασπάλη ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἄλεσμα τοῦ κεφαλιοῦ τῆς κακιᾶς κούρβας.

Ἄλεθε, μύλο μου, ἄλεθε κακῆς κούρβας κεφάλι,
κάνε τ' ἀλεύρια κόκκινα καὶ τὴν πασπάλη μαύρη,
γιὰ νὰ ῥχονται οἱ γραμματικοὶ νὰ παίρνουν γιὰ μελάνι
γιὰ νὰ ῥχονται καὶ οἱ ὄμορφες νὰ παίρνουν κοκκινάδι⁶⁴.

Στὰ τραγούδια ἐπίσης ποὺ ἔχουν χαρακτηριστεῖ καὶ καταταχτεῖ ὡς ἐργατικὰ συναντᾶμε τὴν περίπτωση τῆς μανιάτισσας ἡ ὁποία προτρέπει τὸ χερόμυλό της,

62. Ὁ.π.

63. Ἀλαφροῖσκιωτος σελ. 147, στ. 409-420.

64. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 91.

"Αλεθε, μύλο μου, ἄλεθε
 βγάλε τ' ἀλεύρια σου φιλά
 τὰ πίτουρά σου τραγανά
 νὰ τρώσι οἱ χωροφύλατσι
 κι ὁ νοματάρχης τὸ σκυλί
 ποὺ κάθεται στὴν ἀγκωνή⁶⁵.

Ἡ θέση τῆς μανιάτισσας εἶναι τραγική γιατί ταΐζει το ἀπόσπασμα τῆς χωροφυλακῆς ποὺ κυνηγάει τὸν ἄντρα της. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἐνωμοτάρχη ὡς σκυλί. Ὑπάρχει ὁμως ἐδῶ ἡ σκοπιμότητα τῆς καθυστέρησης καὶ τῆς παραπλάνησης τοῦ ἀποσπάσματος.

Τὰ μυλικά ἄσματα δὲν ἦταν ἄγνωστα καὶ στὴν ἀρχαιότητα. Τὰ γνωστότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ παρακάτω:

"Αλει, μύλα, ἄλει
 καὶ γὰρ Πίττακος ἀλεῖ,
 μεγάλας Μυτιλάνας βασιλεύων⁶⁶.

3.9. Μοιρολόγια

Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ δὲν ἀπολείπουν τὰ μοιρολόγια οὔτε καὶ τὰ τραγούδια ποὺ μιλάνε γιὰ τὴ λήθη καὶ τὴν "Αρνη-"Αρνηση, μετὰ τὸ θάνατο. Ὁ ποιητὴς στὴ «Νιὰ μοιρολογητέρα» δείχνει μὲ ποιὸ τρόπο τὸ ἔθιμο τοῦ μοιρολογοῦ καὶ τῆς προετοιμασίας τοῦ νεκροῦ γιὰ τὴν ταφή περνάει ἀπὸ μάνα σὲ κόρη. Τὸ κλάμα γιὰ τὸν πεθαμένο πρέπει ν' ἀναβλύσει ἐλεύθερα, χρειάζεται δηλαδή οὐσιαστικὴ καὶ λειτουργικὴ συμμετοχὴ τῆς μοιρολογίστρας στὸ πένθος. Ὁ νεκρὸς πλένεται μὲ κρασί καὶ τὸ προσκέφαλό του σιάζεται μὲ χλωρὰ λεμονόφυλλα, δάφνη καὶ δυόσμο.

Κ' ἐσένανε, ὁποῦ σ' ἔξωσε
 μιὰ καταχνιὰ βουνίσια
 τὸ μοιρολόι, σὰν τὰ νησιά
 καὶ σὰν τὰ κυπαρίσσια,
 κ' ἡ μάνα ἢ βραχογέννητη,
 ποὺ ἀνάβρουζε ἢ ψυχὴ της
 σὰν κρουοπηγὴ, κρουφοπηγὴ,
 — εὐλογητὴ ἢ κορφὴ της!

65. "Ο.π., ἀρ. 234.

66. "Ο.π.

βυζασταρούδι σου ἄνοιξε
 στὰ μάτια σου τὴ βρούση,
 γιὰ νὰ μπορέσει ἐλεύθερα
 τὸ κλάμα ν' ἀναβρούσει,
 πὺ γαληνὰ σ' ὁρμήνεψε
 πρῶτα νὰ νίβεις μὲ κρασί
 τὸν πεθαμένο, κ' ἔπειτα
 νὰ σιάζεις του προσκέφαλο
 μὲ λεμονόφυλλα χλωρά,
 μὲ δάφνη καὶ μὲ δυόσμο.
 κ' ἐσέ, ὦ ἀποβροχάρικη
 χαρὰ στὸν κάτω κόσμο,
 ἔχω ἓνα τρίσβαθο σκοπὸ
 νὰ ξεφυλλίσω σιωπηλὰ
 στὴ γαληνὴ κορφή σου,
 καὶ νὰ σέ φέρω στὴν παλιὰν
 ἀντίκρια ἀδερφή σου!⁶⁷

Τὸ κλάμα καὶ τὸ δάκρυ τοῦ μοιρολογιοῦ τραγουδάει κ' ἡ δημοτικὴ μας μούσα.

Τὰ μοιρολόγια τὰ ἴσωσα, τὰ δάκρυά μου στερέψαν,
 θὰ πάρω δάκρυα δανεικὰ καὶ μοιρολόγια ξένα
 τὰ μοιρολόγια ἀπ' τ' ἀρφανά, τὰ δάκρυα ἀπὸ τὶς χῆρες⁶⁸.

Καὶ τὸ νεκροστόλισμα τραγουδιέται σὲ πολλὲς περιοχὲς τῆς πατρίδας μας. Μεταφέρω ἓνα χαρακτηριστικὸ δίστιχο ἀπὸ τὸ Καστελόριζο.

Ἀλλάξει σε, στολίσει σε, λουλούδια, πουπουλούδια
 τσαι στὶς διτσές μας τὶς καρδιές ἀφτούμενα καρβούνια⁶⁹

Στὸν Ἄδη πρέπει νὰ πάει κανεὶς καλοστολισμένος κι ὄχι ἀφικαστος κι ἀστόλιστος. Ἔτσι στὴν Ἡπειρο μοιρολογᾶνε:

Νοικοκυρὰ συντάζεται στὸν Ἄδη νὰ πηγαίνει.
 Ἀνασκυρᾶει τὰ σπίτια της, κρεμάει τὰ κλειδιά της,
 παίρνει λαμπάδες κίτρινες, κράζει μοιρολογίστρες⁷⁰.

67. Ἀλαφροῖσκιωτος, σελ. 127, στ. 1162-1186.

68. Ν. Γ. Πολίτης ἀρ., 180.

69. Μιχάλης Δ. Κομνηνός, *Τὰ μοιρολόγια τοῦ Καστελόριζου*, Ἀθήνα 1974, σελ. 16.

70. Π. Ἀραβαντινοῦ, *Συλλογὴ Δημοδῶν Ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου*, Ἀθήνα 1880, ἀρ. 429.

Τὸ νίψιμο τοῦ νεκροῦ μὲ κρασί πού ἀναφέρεται στὸ στίχο 1175 τοῦ παραπάνω ποιήματος τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι συνηθέστατο στοὺς ὀρθόδοξους μοναχοὺς. Ὅμως τὸ πλύσιμο γενικὰ τοῦ νεκροῦ εἶναι ἀρχαϊκότερη συνήθεια. Στὸν Ὅμηρο π.χ. (Σ349-250) ὁ δῖος Ἀχιλλεύς ἔδωσε ἐντολὴ νὰ λουστῆ ὁ νεκρὸς τοῦ Πάτροκλου.

αὐτὰρ ἐπεὶ δὲ ζέσσειν ὕδωρ ἐνὶ ἥνοπι χαλκῶ,
καὶ τότε δὴ λουσάν τε καὶ ἤλειψαν λίπ' ἐλαίῳ,

Στὴν Ὀδύσεια ἐπίσης (ω43-46) στὴ δεύτερη Νέκυια ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονα απευθύνεται στὴν ψυχὴ τοῦ Ἀχιλλέα ὑπενθυμίζοντάς της τὶς μεταθανάτιες τιμὲς πού τῆς πρόσφεραν οἱ Ἀχαιοί.

Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς φυσικὰ πρώτη θέση κατέχει τὸ νίψιμο, τὸ ἄλειμμα με ἀρωματικὰ λάδια, ὅπως καὶ τὸ μοιρολόι καὶ τὸ κούρεμα τῶν μαλλιῶν.

αὐτὰρ ἐπεὶ σ' ἐπὶ νῆας ἐνεΐκαμεν ἐκ πολέμοιο,
κάτθεμεν ἐν λεχέεσι, καθήραντες χρῶα καλόν
ὑδατι τε λιαρῶ καὶ ἀλείφατι πολλά δέ σ' ἀμφὶ
δάκρυα θερμὰ χέον Δαναοὶ κείραντό τε χაίτας.

Γιὰ τοὺς νεκροὺς πού δὲν νίφτηκαν φροντίζουν καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους οἱ μάνες κ' οἱ ἀδερφὲς καὶ τὰ μαραμμένα ἡταίρια.

Ἐλάτε, μάνες κι ἀδερφές, καὶ μαραμμένα ἡταίρια,
νὰ κλάψουμε, νὰ χύσουμε ὅλες ἀπόνα δάκρυ,
ποτάμι γιὰ νὰ κάνουμε θολὸ καὶ βουρκωμένο,
γιὰ νὰ διαβοῦν τὰ δάκρυα μας, νὰ πᾶνε μέσ' τὸν Ἄδη,
γιὰ νὰ νίφτοῦν οἱ ἀνιφτοί, νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι,
νὰ πλύνουν τὰ μαντήλια τους οἱ νιὲς κ' οἱ μαυρομάτες,
καὶ νὰ λιανοξουραφιστοῦν ἄντρες καὶ παληκάκια⁷¹.

Στὸ μοιρολόι, ὁ Σικελιανὸς ὅμοια μὲ τὸν ἀνώνυμο ἢ τὴν ἀνώνυμη μοιρολογήτρα τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης, κάνει τὰ παράπονά του κι ἐκφράζει τὴν ἀπόγνωσή του στὸ νεκρὸ πού ἔφυγε καὶ τὸν ἐγκατέλειψε.

Σαλεύει ὁ ἄμμος σύγκαιρα
κι ἀναθοσοῦν τὰ φύλλα...
Ἐλα νὰ ρίξεις στὸ νερό

71. Legrand, *Recueil des chansons populaires grecques*, Paris 1874, σφ. 128.

τ' ἀστραφτερά χαλίκια,
 κι ἀθῶον — ὦ γύμνια ἐφηβική,
 ἀπὸ μπροστά μου πέρα!
 Τὸ φτεροκόπο πάτημα
 γερὰ νὰ σκάει τὴ φτέρνα
 δίπλα στὸ κύμα τὸ λοξό,
 σπιθόβολα ἀφρισμένο,
 μ' ὄλο τὸ πρόσωπο στοῦ ἡλιοῦ
 τὴ λάμψη στυλωμένο,
 Δίπλα γιατί στὸ Ἴόνιο
 μὲ νιότη νέα νὰ λάμπω;
 Κ' ἐσὺ ἀπαράτησες μακριὰ
 γιὰ πάντα αὐτὸ τὸν κάμπο!
 Καὶ τί θὰ ποῦνε οἱ ξάστεροι,
 περήφανοί μου στίχοι
 στὸ ραζακὶ τὸ τραγανὸ
 καὶ στὸ σγουρὸ αἰτονύχι,
 στοῦ δειλινοῦ καὶ στῆς αὐγῆς
 τὸν κρουσταλλένιο ἀγέρα,
 ἀπ' τὴ δική σου ἀπόμακρο
 τρικυμιστὴ φλογέρα;
 Πῶς θὰ χυθεῖ ὁ ἐλεύθερος
 ἠχὸς στὸ νέο τραγούδι,
 ἂν δὲν τοῦ δίνει ἡ λάυρα σου
 τῆς νιότης τὸ μελούδι;⁷²

Στὴ δημοτικὴ ποίηση ὁ νεκρὸς παρομοιάζεται μὲ τὸν ἥλιο κι ὁ ἄγνωστος ποιητὴς μὲ πόνο αναρωτιέται

Ἡλιε μου, πῶς ἐβιάστηκες νὰ πᾶς νὰ βασιλέψεις
 ν' ἀφήσεις τὸ σπιτάκι σου κι ἄλλοῦ νὰ πᾶς νὰ φέξεις⁷³;

ἢ

Ἐσὺ παιδί μου, ἐκίνησες νὰ πᾶς στὸν Κάτω κόσμο,
 κι ἀφήνεις τὴ μαρούλα σου πικρὴ, χαροκαμένη.

72. Ἀλαφροίσκιωτος, σελ. 146, στ. 391-408.

73. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 194.

Παιδάκι μου, τὸν πόνο μου, ποῦ νὰ τὸν ἀπιθώσω;
 [.....]
 Ποῦ νὰ βαλθοῦν τὰ δάκρυά μου γιὰ τὸν ξεχωρισμό σου;⁷⁴

Ὁ Σικελικὸς συγκλονισμένος ἀπὸ τὸ θάνατο φίλου τῶν ἐφηβικῶν του χρόνων τραγουδάει τὰ κάλλη του καὶ τὶς ἀρετὲς του.

Καὶ ἡ μοίρα, δίκαιη, θέλησε
 καὶ στάθηκε στὸ δρόμο,
 καὶ πῆρε τὸν καλύτερο.
 Κ' ἦταν ἀκόμα ἄγουρος νιὸς
 ποὺ μόφτανε ὡς τὸν ὄμο.

Ὡσὰν ἀδέρφι μου ἦτανε
 Κι ἀπ' ὅλους ὅσους ἔρχονταν
 στὸ χειμαδιό, στοῦ Ἰόνιου
 δίπλα τὸν κρῶο ἀγέρα,
 κανένας δὲν τρικύμιζε
 τόσο βαθιά τὸν ξάστερο
 τὸν ἤχο στὴ φλογέρα.
 Καὶ στὸ λαγοῦτο ἦταν καλός.
 πού, ἂν εἶναι τρία τὰ τέλια του,
 στὰ χέρια του ἐξυγίζονταν
 γερὴ φωνὴ καὶ δίκια,
 σὰν τρία νὰ φτεροσάλευαν,
 τὸ μεσημέρι ἀκράτητα,
 βασιλικὰ τζιτζίκια!⁷⁵

Τὸ ἴδιο μοτίβο εἶναι συνηθέστατο στὴ λαϊκὴ μας ποίηση:

Τὸ νιὸ ποὺ συνεβγαίνουμε τί ἔχουμε νὰ τοῦ ποῦμε;
 ποὺ 'το ψηλὸς σὰν ἄγγελος, λιγνὸς σὰν κυπαρίσι,
 ποὺ 'χε τὸ Μάη στὶς πλάτες του, τὴν ἀνοιξὴ στὰ στήθη
 τάστρα καὶ τὸν ἀγγερινὸ στὰ μάτια καὶ στὰ φρύδια.
 ποὺ 'ταν στοὺς κάμπους τὸ βιολί, στὴν ἐκκλησιὰ καντήλι,
 ἦτανε καὶ στὸ σπίτι του καράβι ἀρματωμένο.

74. Ὁ.π., αρ. 199.

75. Ἀλαφροῖσκιωτος, σελ. 142-143, στ. 291-310.

Καὶ τὸ βιολὶ τσακίστηκε, καὶ τὸ καντήλι ἐσβήστη,
καὶ τὸ καράβι τόμορφο καὶ κείνο ἀπικουπίστη.⁷⁶

⁷⁶ Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι στὴν τραγωδία τοῦ Σικελιανοῦ Χριστὸς Λυόμενος ἢ Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ τὸ μοιρολόι εἶναι τραγούδι νυφιάτικο:

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ

Καὶ τώρα, πρὶν τὸ νεκροκρέβατο σηκῶστε,
πρὶν βασιλέψει ὁ ἥλιος καὶ φανοῦν τ' ἀστέρια,
τοῦ Γάμου ὅπως ἀξίζει ἄς ποῦμε τὸ τραγούδι,
γιὰ τὴ μεγάλη κλίνη ποὺ 'ν' γι' αὐτοὺς ὁ Τάφος...

Ψηλά τὸ νεκροκρέβατο... ψηλά...
'Απ' τὴν ἀντίβιγλα τῶν λαῶν κι ἀπὸ τὰ δάση,
χιμᾶ μιὰ ἀπέραντη πνοή,
πόχει βουή κι ἀντιβουή:
«Τόπο στὴ ζωή... Τόπο στὴ ζωή...
Δὲν ἀποπαίδισεν ἡ Πλάση!...»⁷⁷

Καὶ ἡ λαϊκὴ δοξασία πῶς ὁ ποὺ πεθαίνει ἀνύπαντρος πάει στὸν Ἄδη γαμπρός, ἔχει κι αὐτὴ βρεῖ τὴ θέση της στὸ ποίημα τὸ γραμμένο «Γιὰ τὸ Γιώργο Σιδεροκαστρίτη».

Θὰ πεῖ: Ἡ ψυχὴ μου τ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου δὲν εὐφράνθη
τί οἱ ζωντανοὶ ἦταν πίσω μου κ' οἱ πεθαμένοι ὀμπρός.
Μ' ἂν φεύγω τώρα ἀνύπαντρος, μὲ τὸ πορτοκαλάνθι,
στὸν ἄλλο κόσμο ἀνάμεσα θὰ νὰ διαβῶ γαμπρός⁷⁸.

3.10. Ἡ λήθη

Στὴ λησμονιὰ ἀναφέρεται συχνὰ ὁ Ἀγγελος Σικελιανὸς χωρὶς νὰ τρομάζει γιὰ τὰ ἐπακόλουθὰ της γιατί ἐδῶ πρόκειται γιὰ λησμονιὰ ποὺ βυθίζει στὴ σιωπὴ προκειμένου νὰ ὀριμάσει περισσότερο ἡ ψυχὴ ὥστε νὰ δεχτεῖ τὴ μύηση.

76. Ν. Γ. Πολίτης, ἄρ. 197.

77. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ, Θυμέλη Γ', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἀθήνα 1975 σελ. 107 καὶ 109, στ. 1754-1757 καὶ 1802-1807.

78. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, «Γιὰ τὸ Γιώργο Σιδεροκαστρίτη», Λυρικὸς Βίος, ΣΤ', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἴκαρος, Ἀθήνα 1969, σελ. 133.

Καὶ ἡ λησμονιὰ μὲ βύθισε μὲς στὴ σιωπὴ ἀκέριο,
βαθύτερη ἀπ' τὸ θάνατο, βαθύτερη ἀπ' τὸν ὕπνο⁷⁹.

Στὴ δημοτικὴ ποίηση ὅποιος διάβηκε τὰ τοπία τῆς λήθης, πῆρε τὸ δρόμο
ποῦ δὲν ἔχει ἐπιστροφή.

Κόρη μου, σὲ κλειδώσανε, κάτω στὴν Ἐλησμόνη⁸⁰

εἶναι τὸ παράπονο τῆς μάνας. Ὅμως ἡ ἀπάντηση εἶναι μία.

Τὸ δρόμο ὅπου πέρασα, δὲν τὸν ξαναδιαβαίνω
θὰ πάω στῆς Ἄρνης τὰ βουνὰ στῆς Ἀρνεσιᾶς τὴ βούση⁸¹.

3.11. Γαμήλια

Ἐντονη εἶναι ἡ παρουσία στὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ τῶν περιστατικῶν ἐκείνων
ποῦ ἔχουν σχέση μὲ τὴ γέννηση τῆς ζωῆς καὶ τὴ συνέχειά της. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ
εἶναι καὶ ὁ γάμος. Βέβαια καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση τὸ νόημα ποῦ ἀποδίδεται
ἀπὸ τὸν ποιητὴ στὸ τυπικὸ ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσία τοῦ γάμου εἶναι βαθύ καὶ μυ-
στικόν. Παράδειγμα λαμπρὸ τὸ ποίημα «Χωριάτικος Γάμος» ἀπὸ τὴν ἐνότητα
Ἡ Συνείδηση τῆς Γυναίκας τοῦ Πρόλογου στὴ Ζωή. Ἐτσι ἡ περιγραφή ἀπὸ
τὸ Σικελιανὸ τῆς στιγμῆς ποῦ τὸ συμπεθεριὸ πάει νὰ πάρει τὴ νύφη εἶναι ἀντά-
ξια ἐκείνης ποῦ τραγουδάει ὁ λαϊκὸς βάρδος.

Ο ΧΩΡΙΑΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ

Σταματημένα τ' ἄλογα
ἄς προσμένουν στὴν πλακόστρωτη ἀπλωσιά
π' ὄλη γεμίζει ἀπὸ τὸ χτύπο τοῦ πετάλου
ὅπως πληθαίνει τὸ συμπεθεριό.

Καὶ στριμωγμένες ξαφνικά,
καπούλια μὲ καπούλια οἱ μοῦλες
ἄς σηκώνονται στὰ πισινά γι' ἀπλοχωριά.
Κι ὄλη ἄς γιομίζει ποδοβολητό, χλιμίντρισμα,
ἢ ἀυλή.

79. «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου», σελ. 181, στ. 67-68.

80. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 206.

81. Ὁ.π., ἀρ. 185.

ἐνώ στίς ράχες τους
 στρωμένες μὲ σκουρόχρωμα φαντά,
 μὲ τὸ πλευρὸ καβάλα οἱ συμπεθέρες,
 στολισμένες σὲ μετάξια καὶ χρυσά,
 τινάζουνε ἀπαλὰ τὰ γκέμια
 νὰ κινήσουνε μαζί⁸².

Στὴ δημοτικὴ ποίηση ἡ μητέρα παροτρύνει τὴν κόρη της:

Σήκω ν' ἀλλάξεις, κόρη μου, νὰ βάλεις τ' ἄρματά σου
 γιατί ἤρθαν νὰ σὲ πάρουνε πεζούρα καὶ καβάλα
 χίλιοι ἔρχονται καβαλαριά κι ἄλλοι χίλιοι πεζούρα
 ξήντα μουλάρια κουβαλοῦν σιτάρι γιὰ τὸ γάμο⁸³.

Ὅταν ἐτοιμάζουν τὴ νύφη ἰδιαίτερη σημασία δίνεται στὸ στόλισμα καὶ τὸ χτένισμα καὶ ἀπὸ τὸ Σικελιανὸ καὶ ἀπὸ τὸ λαϊκὸ ομολογὸ του.

Στημένη ἢ νύφη
 σὲ θρονὶ ποὺ ἀστράφτει, χαμηλό,
 μήτε δεξιὰ ἄς κοιτάει μὴ ζερβά,
 ἐνώ οἱ στολίστρες
 πίσω ἀπὸ τοὺς ὤμους της ὀρθές
 ἀπ' τὴν κορφή του κεφαλιοῦ της
 τῆς χωρίζουνε στὴ μέση τὰ μαλλιά
 κι ἀφοῦ τὰ στρώσουν μὲ τὸ χτένι
 καὶ στὸν ἀέρα τὰ τινάζουν δῶθε κεῖθε
 δυνατά,
 στὰ τρία τους δάχτυλα χωρίζοντας
 τὸν ἀπαλόνε θησαυρό,
 μὲ ἤσουχα χέρια ἀρχίζουνε
 νὰ δέγουν τις πλεξοῦδες
 σὰ σφεντόνα
 ἀπανωτά⁸⁴!

82. Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, «Ὁ Χωριάτικος Γάμος», Ἐνότητα Ἡ Συνείδηση τῆς Γυναί-
 κας ἀπὸ τὸν Πρόλογο στὴ Ζωή, Λυρικὸς Βίος, Γ', Αθήνα, Ἰκαρος 1966, σελ. 133 στ. 1-15
 Δές καὶ Λυρικὸς Βίος, τόμ. Γ', σελ. 107, στ. 16-21.

83. Ν. Γ' Πολίτης, ἀρ. 142.

84. «Ὁ Χωριάτικος Γάμος», ὁ.π. σελ. 134, στ. 27-42.

Ἡ μάνα τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ θέλει τὴν νύφη-κόρη τῆς μοναδικά ὁμορφη, τονίζει τὶς χάρες τῆς καὶ ἰδιαίτερα τὴν «τιμὴ» τοῦ κοριτσιοῦ, τὰ μαλλιά τῆς.

Ντύσου, στολίσου, λυγερή, ντύσου, στολίσου κόρη,
 γιὰ νὰ φανεῖς εἰς τὸ γαμπρὸ κῆπος καὶ περιβόλι.
 "Ὅλα τ' ἀηδόνια ζήλεψαν καὶ πέταξαν μπροστά σου
 κι ὄλα λαλοῦσαν κ' ἔλεγαν, χαρὰ στήν ὁμορφιά σου.
 "Ἐχεις μαλλιά τετράξανθα στὶς πλάτες σου ριγμένα,
 "Ἀγγέλοι σοῦ τὰ χτένισαν μὲ τὰ χρυσὰ τὰ χτένια.⁸⁵

Οἱ ὑποθῆκες τῆς μάνας πρὸς τὴν κόρη ποὺ φεύγει καὶ πάει νύφη, ὅπως καὶ πρὸς τὸ γαμπρὸ ποὺ τῆς τὴν παίρνει, ἀποτελοῦν τὴν πεμπτουσία τῆς μητρικῆς ἀγάπης, τοῦ πόνου τῆς μάνας ἀλλὰ καὶ τοῦ βιωμένου συναισθήματος τῆς τιμῆς. Τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ ζευγάρι φεύγει γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ:

Μὰ ἡ μάνα ἐκεῖ
 στὴ θύρα ὀμπρός
 τοὺς σταματᾷ.
 Κι ἀκούγεται ἡ ἀφθαρτὴ φωνή:
 «Στοῦ κατωφλιοῦ τὴν πλάκα
 κι ἂν τὸ γράφεις, θυγατέρα,
 δὲ στέκει τ' ὄνομά σου.
 Πέραν καθὼς περνάει τὸ χελιδόνι.
 Κι ἂν θές νὰ μὴ σταθεῖς, μὴ ιδεῖς μπροστά σου.
 διάβα καθὼς — μὲ τὸ βαρὺ λαγῆνι
 τὸ γεμάτο νερό, ποὺ μὲ μονάχα
 τὸ κεφάλι τὸ ἀνέβαζες στὸ σπίτι
 καὶ δὲν ἐκοίταζες μπροστά, οὔτε πίσω
 — δεξιά, ζερβὰ δὲν κοίταζες — καὶ μήτε
 τὰ χέρια γύρα σου ἔφαχναν ὀλοένα
 μὰ ἔστριβαν τὸ μαλλὶ κ' ἦταν πιασμένα.
 τὸ κατώφλι ἔτσι πέραν, θυγατέρα!
 «Κ' ἐκεῖ, γαμπρέ, πόχει ὁ λαιμὸς χαράκι
 σὰν ἡ τρογὸνα κι ὡς ἡ περιστέρα,
 ἐκεῖ μονάχα ἐγράφτη τὸ σημάδι
 (κι ὡς τότε ἀπάνω τῆς μὴ βάλεις χέρι)

τὸ κορμὶ νὰ χωρίσει ἀπ' τὸ κεφάλι,
τῆς ἀπιστιᾶς ἂν ξημερώσει ἡ μέρα!

Θυγατέρα, σὰν ἔβγεις παρακάτου,
στοῦ πηγαδιοῦ θ' ἀνέβεις τὸ ζωνάρι
νὰ πιεῖς στερνὸ ἀπ' τὸ χέρι μου ποτήρι
νὰ χαιρετήσεις τὰ νερά τοῦ τόπου
Θὰ πιεῖς νερὸ ὅσο ζητᾷ ἡ καρδιά σου,
κι ὅσο μείνει, τῆς μάνας σου θὰ μείνει,
π' ἀδειασ' ὄλ' ἡ καρδιά της ἀπ' τὸ κλάμα.

Θυγατέρα, στὸ σπίτι ὅπου πηγαίνεις,
ἀπὸ μιὰ θύρα ὡς θὰ διαβαίνεις σ' ἄλλη,
νὰ μὴν ἀκούγεται τὸ πάτημά σου!
Σὰν τὸ σπιτόφιδο ἄς γενεῖ ἡ καρδιά σου!
Σὰ ζυγαριά μπροστὰ ἀπ' τὸν ἄντρα στάσου!

Τὸν ὕπνο κράτει καθαρὸ θεμέλιο,
στὶς τέσσερις γωνιᾶς ἡ δύναμή σου
νὰ φέγγει τοῦ σπιτιοῦ, καὶ τὰ ὄνειρά σου
νὰ λέν τῆ μέρα, ὄρθρο βαθύ, δική σου.
Πέρα, ἡ θύρα εἰν' ἐλεύτερη μπροστὰ σου...»⁸⁶

Ἀπὸ προφορική ἀνακοίνωση γνωρίζω τὸ παρακάτω δημοτικὸ τραγούδι
στὸ ὁποῖο ἡ μητέρα πάλι συμβουλεύει τὴν κόρη νὰ εἶναι ὑποταγμένη στὴν οἰκο-
γένεια τοῦ γαμπροῦ καὶ νὰ τὴν τιμῆσει.

- Ἐκεῖ π' θὰ πᾶς νυφούλα μου, καλὰ νὰ προσκονήσεις
καὶ τὸ συγγένο τοῦ γαμπροῦ καλὰ νὰ τὸ τιμῆσεις.
- Ἐγὼ μανούλα μου στὰ ξένα θ' ἀρρωστήσω
καὶ τῆ μάνα θὰ ζητήσω
- Νὰ ζητήσεις τὴν κουνιάδα καὶ τὴν πρώτη συννυφάδα.
- Ἡ κουνιάδα δὲν ἀδειάζει κ' ἡ συννυφάδα δὲν κοιτάζει.

Πάλι ἐδῶ ἡ μάνα φαίνεται σκληρὴ μέσα στὴν προσπάθειά της νὰ ὑποδείξει
στὴν κόρη της τὸ καθῆκον. Ὅμως ἡ νύφη ποὺ ἔχει τὴν καλὴ μάνα βρίσκει ἀνά-
λογη ὑποδοχὴ ἀπὸ τὴν πεθερά. Ὁ Σικελιανὸς δὲν ἀγνοεῖ καὶ αὐτὸ τὸ ἔθιμο.
Ἀντίθετα ἐντυπωσιάζεται καὶ τὸ περιγράφει πιστά.

86. «Ὁ Χωριάτικος Γάμος», ὁ.π., σελ. 138-139, στ. 111-150.

Καὶ νὰ τὸ νιὸ τὸ σπῖτι ἀπὸ μακριά!
 Μὲ μέλι ἀλείβει τὸ κατώφλι
 ἢ μάνα τοῦ γαμπροῦ.
 στ' ἀνώφλι σπάει τὸ ρόιδι
 πρὶν ἢ νύφη προσδιαβεῖ.
 Τὸ τυλιγμένο στρωμα ἀνοίγοντας
 ἄς πλημμυρίσει τώρα ὅλο τὸ θάλαμο καρπούς!
 Ὁ πέπλος κάπου ἄς τιναχτεῖ
 καθὼς ὁ ἀνθὸς μιᾶς μυγδαλιᾶς⁸⁷!

Ὁ λαὸς μας τραγουδάει τῆς καινούριας νύφης:

Ἡ πεθερά σου σήμερα τοὺς δρόμους καθαρίζει
 τοὺς στρώνει μὲ τριαντάφυλλα, μὲ ρόδα τοὺς γεμίζει
 τοὺς στρώνει γιὰ τὴ νύφη της ν' ἀρχίσει νὰ μαζώνει
 κι ἀφοῦ τὰ γλυκομυριστεῖ στὸν κόρφο νὰ τὰ βάλει

Καὶ τί κάνουν καὶ πὼς συμπεριφέρονται αὐτὲς οἱ νύφες στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ ποιητῆ; Διατηροῦν τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀνθρώπου μὲ τὸ νὰ ἀποτελοῦν αὐτὲς οἱ ἴδιες τὴ σύνθεση τῆς ζωῆς.

Ἀπὸ αἰῶνες κ' αἰῶνες, Μεγαλειότατε, ἓνας μόνος πέπλος σκέπει ὅλες τὶς νύφες στὴν Ἑλλάδα, ὁ πέπλος τοῦ δικοῦ της Μυστηρίου κ' ἡ λιγόημερη χαρὰ τους, ποὺ τὴν ἀκλουθαί ἀμέσως ἔπειτα ἀκοίμητη ἢ εὐθύνη, κ' ἡ τρισάγια Κοίμησή τους, ὅπου οἱ ἴδιες «σχηματίζουν» τὸν ἑαυτό τους γιὰ τὸ ξόδι, προετοιμάζοντάς το ὡς μὲ τὴν ὑστερη φροντίδα (ὅπως φροντίζανε παρθένες τὰ προικιά τους), ἀνυψώνουν μὲς στὸ σύμπαν, νικητήρια πάντα, τὰ γαμήλια σύμβολα ὅλης τῆς Φυλῆς. Γιατί γιὰ κείνες δὲ χωρίζεται οὔτε μιὰ στιγμή μονάχα ὁ θάνατος κ' ἡ ζωὴ, ἀλλὰ στὴν ἀκοπή καὶ πλέρια ἐνεργειά τους εἶναι αἰώνια συνδεμένα, σὰν ἡ δυνατὴ κλωστή ποὺ γνέθουνε ὀλοένα, ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ κι ἀπ' ἄλλη λάτρα, ἐνῶ ζυμώνουν, σκάβουνε, θερίζουνε, βυζαίνουν τὸ παιδί τους, περπατοῦνε, δίχως νὰ κοπεῖ ποτὲ — κι ἀπὸ τὴ σύνθεσιν αὐτῆ, ποὺ εἶν' ἔργο τους μαζὶ καὶ μοῖρα, ἀπ' τὴ μεγαλόπρεπην ἐκείνη ἐνότητα, ἀπορρέουνε δίχως ἤχο, ἀθόρυβα καὶ πλούσια, οἱ στιγμές, οἱ μέρες καὶ οἱ αἰῶνες τῆς Ἑλλάδας, σὰν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀθόλωτη, βουβίσιαν, ἀνεξάντλητη πηγὴ.

87. δ.π., σελ. 140, στ. 161-169.

Ἄλλ' ἢ ἀδιάρρηκτη αὐτὴ σύνθεση, ποὺ ὑποβαστάζει ἀκέρια μας τὴν ἱστορία, μὲ τὴ συνήχηση ἑνὸς τόνου σταθερότατου, δὲν ὑπονοεῖ (ὡς στοχάζονται οἱ «γραμματισμένοι», ἀγνάντια στὸ δικό τους, ἀναλυτικὸ, ἀναρχικὸ ἢ πολυάαρχο πνεῦμα) μιὰν ἐλαττωματικὴ συνείδηση τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μιὰ ἀπ' τὶς ζωτικότερες τῶν συνθέσεών της, καὶ συγχρόνως τὴν ἀνώτατή μας ζωαρχικὴν ἀξία ἐπὶ τῆς γῆς, ποὺ ἀντὶ νὰ κομματιάσει ἀνώφελα τὸ χρόνο, κάνει ὁμήλικη τὴ ζωὴ καὶ τὴν ψυχὴ μας, καὶ τὴν ἀνυψώνει, ἀπὸ τὰ σκόρπια ποὺ τὴ μάχονται στοιχεῖα, στὸ ρυθμὸ ποὺ φανερώνει τὴν ἐνιαία συνολικὴ τῆς δημιουργίας.⁸⁸

Ἀπὸ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα γιὰ πολλοστὴ φορὰ διαφαίνεται τὸ πόσο μεγάλη σημασία ἔδινε ὁ Σικελιανὸς στὸ θέμα τῆς ἐνότητας. Ἐνότητας ποὺ πραγματοποιεῖται σ' ἓνα λαό, ἀλλὰ καὶ μέσα μόνο σ' ἓνα ἀνθρώπο ὅπως σὲ τούτη δῶ τὴν περίπτωση εἶναι ἡ νύφη ποὺ δὲν ἀποτελεῖ παρά τὸ σύμβολο τῆς παραπάνω ἀξίας.

3.12. Βουκολικὰ θέματα

Τὰ βουκολικὰ θέματα εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ. Ἄλλωστε, ὅπως εἶναι γνωστὸ ὁ ποιητὴς πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι βιώνει τὴ φύση τὴ θεωρεῖ καὶ ὡς μητέρα τῶν πάντων καὶ θαυμάζει τὰ μέσα τῆς τεκταινόμενα.

Στὸ ποίημα «Πᾶν» ζωγραφίζεται τὸ στάλισμα τῶν προβάτων, τὸ κάρωμά τους καθὼς καὶ αὐτὸ τοῦ βοσκῶ, τὸ ξεχώρισμα τοῦ τράγου ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συναγελαστεῖ μὲ τὰ ἄλλα ζῶα, ἀλλὰ ἄρχος καὶ ταγὸς ἀπομονώνεται κοντὰ στὴ θάλασσα! Ὁ βοσκὸς σφυρίζει γιὰ νὰ μαζέψει τὸ κοπάδι του.

*Μὲ δυὸ σφυρίγματα τραχιά, ποὺ κάτουθε τὸ δάχτυλο
ἀπ' τὴ γλῶσσα βάνοντας — βούιξ' ὁ μπιστικός,
τὰ μάζωξε ὄλα στὸ γιολό. Κι ἄς ἦταν πεντακόσα⁸⁹!*

Ὁ κλέφτης ὅπως εἶναι φυσικὸ λαχταράει μιὰ τέτοια ζωὴ, ἡσυχὴ κ' εἰρηνική. Ἔτσι εὔχεται:

Νά μουν τὸ Μάη μπιστικός, τὸν Αὐγουστο δραγάτης⁹⁰

88. Ἄνοιχτὸ Ἐπόμνημα στὴ Μεγαλειότητά του, ὁ.π., σελ. 98.

89. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, «Πᾶν», *Λυρικὸς Βίος*, Ε', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος, Ἀθήνα 1966, σελ. 111, στ. 13-16.

90. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 21.

“Ομως πρέπει να πολεμάει και να φροντίζει να μαζεύει το άσκέρι με τον ίδιο τρόπο ακριβώς που μαζεύει ο βοσκός το κοπάδι.

να βγῶ ψηλά στον Ἄλμυρό, ψηλά στην παλιοβούνα
για να σφυρίξω κλέφτικα να μάσω τὰ μπουλούκια⁹¹.

Και άλλου ὁ κλέφτης ψάχνοντας να μαζέψει τους δικούς του σφυρίζει:

να βγῶ στῆς Γιούρας τὰ βουνὰ στὰ κλέφτικα λημέρια
για να σφυρίξω κλέφτικα, λημέρι σὲ λημέρι⁹².

Και στις δυὸ περιπτώσεις τὸ σφύριγμα γίνεται για συνάξη. Με τὴ διαφορά ὅτι ὁ πιστικὸς μαζεύει τὰ πρόβατά του μέσα σὲ πλήρη ἡρεμία καὶ γαλήνη καὶ παίρνει τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ για τὸ σπίτι ὅπου τὸν περιμένουν ἀλλὰ ἔργα εἰρηνικὰ ἐνῶ ὁ κλέφτης σφυρίζει να μαζέψει τους συντρόφους του, τὰ μπουλούκια, προκειμένου να ἑταιμαστοῦν για ἐπιχειρήσεις τῶν ὁποίων τὴν ἔκβαση δὲν εἶναι δυνατὸν να γνωρίζουν φυσικά. Μάρτυρας ὅλης αὐτῆς τῆς διαδικασίας κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς εἶναι ἡ φύση, ὁμορφη, ἀμέτοχη καὶ ἀπαθής.

3.13. Ο πόνος τῆς μάνας

Ὁ Σικελιανὸς καὶ ἡ δημοτικὴ μας μούσα τραγουδᾶνε τὸν πόνο τῆς μάνας ὡς τὸν ὄψιστο τῶν πόνων.

Στὸ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων», ἡ Παναγία ἐνῶ χαίρεται για τὴν προκοπὴ τοῦ γιοῦ της ξαφνικὰ καταλαμβάνεται θλίψη γιατί θυμᾶται τὴν προφητεία τοῦ Συμεῶν, γιατί ἀπὸ πρὶν γνωρίζει ὅτι αὐτὴ ἡ χαρὰ θὰ ἔχει ἓνα πικρὸ τέλος: τὸ πικρότερο, τὸ θάνατο τοῦ Ἰησοῦ:

Κ' ἐκεῖ πὸν ἀκέρια χαίρεται, αἰφνίδια ἀπὸ βαθιά της
νιώθ' ἢ χλωμάδα σ' ὄλα της τὰ μέλη ν' ἀνεβεί
ἢ προφητεία του Συμεῶν σὰ ν' ἀντηχεῖ στ' αὐτιά της
Κ' Ἐσέ, Μαρία, μὲς στὴν ψυχὴ, ρομφαία θὰ σὲ διαβεῖ⁹³

Ἐμάρανες τὰ χεῖλη μου κ' ἔκαψες τὴν καρδιά μου.

Παραπονιέται ἐξίσου πικρὰ ἡ μάνα τῆς δημοτικῆς ποίησης στὸ νεκρὸ παιδί της. Ὁ πόνος τῆς μάνας δὲν ἔχει ἀνάπαυση καὶ τελειωμό.

91. "Ο.π., ἀρ. 62.

92. "Ο.π., ἀρ. 36.

93. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων», *Λυρικὸς Βίος*, Δ', Φιλολογικὴ Ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος, Ἀθήνα 1967, σελ. 127 στ. 309-312.

3.14. Ἡ ξενητιά

Ἡ δημοτικὴ μας ποίηση μὲ πίκρα ἀναφέρεται στὴν ξενητιά καὶ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ὄχι μόνο στὸν ξενητεμένο ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐναπομείναντες.

*Τὴν ξενητιά, τὴν ἀρραφειά, τὴν πίκρα, τὴν ἀγάπη,
τὰ τέσσερα τὰ ζύγιασαν, βαρύτερα τὰ ξένα⁹⁴*

Στὸ ποίημα τοῦ Σικελιανοῦ «Ὁ Ξένος» — ἐκτός ἀπὸ τὸ γενικότερο κλίμα «δημοτικῆς προέλευσης» ποὺ ἀναδίνεται — συναντᾶμε καὶ τὴν κλασικὴ ἐρώτηση:

Ξένε, ποιὸς εἶν' ὁ τόπος σου, καὶ ποιό 'ναι τ' ὄνομά σου;⁹⁵

Σὰν ἀπάντηση στὸ παρακάτω ἐρώτημα ἔρχεται ἡ δημοτικὴ μούσα νὰ δηλώσει.

*Κι ἂν εἶμ' ἀκόμα στ' ὄνειρο, ξένος ἐγὼ δὲν εἶμαι
γιατί εἶμ' ἀπὸ τὸν τόπο σου κι ἀπὸ τὴ γειτονιά σου⁹⁶.*

3.15. Ἀκριτικὴ Ποίηση

Τὰ ποιήματα «Βλαχογιάννης» καὶ «Ἀντίσταση» εἶναι δυὸ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῶν γνώσεων τῆς ὁποῖας ὁ ποιητὴς διέθετε σχετικὰ μὲ τὴν ἀκριτικὴ ποίηση. Ἀπὸ μαρτυρίες τοῦ ἴδιου γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ἔτρεφε μεγάλη ἐκτίμηση γιὰ τὸ Βυζάντιο, τοὺς ἀκρίτες του καὶ τὰ τραγούδια ποὺ μαρτυροῦσαν τὰ κατορθώματά του. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ἄλλωστε ὅτι ὁ Σικελιανὸς ἔγραψε μιὰ ὀλόκληρη τραγωδίᾳ μὲ τίτλο *Χριστὸς Λυόμενος ἢ Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ*. Γιὰ νὰ τὴ γράψει ἐξάντλησε σχεδὸν τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ τελικὰ ἀποφάσισε νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἀποψη τοῦ Henri Grégoire τὴ σχετικὴ μὲ τὴν αἵρεση τῶν Παυλικιανῶν. Παραθέτω παρακάτω καὶ τὰ δυὸ ποιήματα ποὺ προανέφερα, παραπέμποντας σ' ὀλόκληρη τὴν ἀκριτικὴ ποίηση ἀλλὰ καὶ στὴν ἀδιάσπαστη μας — ὅπως ἀκριβῶς θὰ τὴν ἤθελε κι ὁ ἴδιος — συνέχεια.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ἐφνοχομάχα ὁ Διγενῆς στὸ σιδερό κρεβάτι.

Τὸν τριγυροῖζαν οἱ γιατροὶ μὲ τὰ χαρτιά στὸ χέρι,

94. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 167.

95. *Λυρικὸς Βίος ΣΤ'*, σελ. 55, στ. 1.

96. Ν. Γ. Πολίτης, σελ. 55, στ. 1.

κι απόξω καρτερούσανε δικοί και συντοπίτες.
Θέλαν νὰ μποῦνε νὰ τὸν δοῦν, κι ἀκόμα ἀκροφοβοῦνταν.

Σηκώνει τὸ κεφάλι του και λέει στὴν ἀδερφή του:
«Ἄσ' τους νὰ μποῦνε νὰ μὲ ἰδοῦν κ' ἔχω καλὰ μαντάτα.
Τί τώρα δὲ εἶχ' ἀντάμωση μὲ τὸν Καραϊσκάκη,
κι ὁ Μακρουγιάννης ἔστεκε σιμὰ κι ἀφουκραζόταν:
«Γιάννη, ἐτοιμάσου νὰ ῥχεσαι νὰ στήσουμε ταμπούρι
στὸν κάτω κόσμο μυστικό, και θέμε τ' ἄρματα Σου.
Και θέλουμε τὴ γνώμη Σου, και θὰ ῥχεις τὴ δική μας.
Τί τώρα κρίνεται ἡ ζωὴ βαριά τῆς Ρωμοσύνης,
και πρωτοσυβουλάτορα Σε κράζουμε κοντὰ μας!»

Ἀκούμπησεν ὁ Διγενῆς στὸ σιδερό κρεβάτι,
κι ἀπέ, τὰ μάτια γύρισε στὴν πόρτα, και ξανάπε:
«Πές τους νὰ μποῦν ὅλοι μαζί, κι ἄς μὴν ἀκροφοβοῦνται.
Τ' ἤρτ' ὁ καιρὸς γιὰ σύναξη τρανὴ παλικαριῶνε.
Μιὰ ὀρμήνια θέλω νὰ τοὺς πῶ, και βιάζουμαι νὰ φύγω
Τὴ Λευτεριά, τὴ Λευτεριά, τὴ Λευτεριά ὡς τὰ ὕψη,
τὴ Λευτεριά ὡς τὸ θάνατο, τὴ Λευτεριά ὡς τὸν Ἄδη,
κι ἀπέκει τ' ἄλλα εἶναι καλά, ἀπάνω ἢ κάτω-κόσμος!»

Χιμήξανε ν' ἀκούσουνε ὅσοι ἔστεκαν στὴ θύρα,
κι ὅσοι δὲ μπήκανε προχτές, τριγύρα Σου εἶναι τώρα.
Μὰ δὲν τοὺς παίρνει, δὲ χωρεῖ τόσο μικρὸν ἄλωνι
νὰ Σε κυκλώσουν και χορὸ τριγύρα Σου νὰ στήσουν.
Τὸ πανηγύρι εἶναι πολὺ, κι ὁ τόπος εἶναι λίγος.

Τραβᾶμε στὴν ἀπλοχωριά, πᾶμε στὸν ὄξω αγέρα.
πιάστε, ἀπ' τὴ μιά της τὴ γωνιά στὴν ἄλλη, τὴν Ἑλλάδα,
γιὰ νὰ γιομίσουν' τὰ βουνά, και νὰ γιομίσουν' οἱ κάμποι,
τότε νὰ στήσουμε χορὸν ἄξιο Σου, ἀντρειωμένε!
Ν' ἀκοῦς ἀχὼ ἀπ' τὴν κάσα Σου τριγύρα ν' ἀνεβαίνει,
ν' ἀκοῦς τὸ ποδοβολητό, ν' ἀκοῦς και τὸ τραγούδι,
νὰ σειέται ἡ γῆ ὡς τὰ Τάρταρα γιὰ Σένα, Βλαχογιάννη!

Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Δὲν εἶναι τοῦτο πάλεμα σὲ μαρμαρένια ἀλώνια,
ἐκεῖ νὰ στέκει ὁ Διγενῆς καὶ μπρὸς νὰ στέκει ὁ Χάρος.
Ἐδῶ σηκώνει ἔλ' ἢ γῆ μὲ τοὺς ἀποθαμένους,
καὶ μὲ τὸν ἴδιο θάνατο πατάει τὸ θάνατό της.

Κι ἀπάνω ἀπάνω στὰ βουνά, κι ἀπάνω στὶς κορφές τους
φωτάει μεμιᾶς Ἀνάσταση, ξεσπάει ἀχὸς μεγάλος.

Ἡ Ελλάδα σέρνει τὸ χορὸ, ψηλά, μὲ τοὺς ἀντάρτες,
— χιλιάδες δίπλες ὁ χορὸς, χιλιάδες τὰ τραπέζια —
κ' εἶν' οἱ νεκροί, στὰ ξάγναντα, πρωτοπαλληγυριῶτες!⁹⁸

3.16. Μήτηρ Θεοῦ

Ἄφησα τελευταία τῆ Μητέρα Θεοῦ, παραθέτοντας ἀπλῶς ἀπὸ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ πέντε μέρη της χωρὶς νὰ ἀνατρέξω σὲ συγκρίσεις, ἀναλογίες καὶ παραλληλισμούς γιατί αὐτὴ ἡ ἴδια ἢ σύνθεση τὰ ξεπερνάει. Ὁ καθένας ἄς ἀντιληφθεῖ κι ἄς ἐρμηνεύσει μόνος του τὸ δοξολόγημα, τὸ ἱερὸ ὄργιο, τοὺς χοροὺς τῆς φύσης, τὴν ἱερογαμία, τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάσταση. Δηλαδή: τὸ πιὸ πολύτιμο ἀπὸ τὰ πολύτιμα, τὴν ἴδια τὴ Ζωή. Κι ἕλα αὐτὰ μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ καὶ τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης:

I

Χνούδια καὶ πούπουλα, μικρὰ φτερά, ξυλάκια, φύλλα,
δσα σωρεύει τὸ πουλί στοῦ δάσους τὴ μαυροίλα

καὶ πηγαινοέρχεται ἀστραπή, στὴ γῆ ν' ἀδράξει κάτου
μιὰ λαμπερὴ ἀλογότριχα, λίγο μαλλὶ προβάτου!

Ἄ, τοῦτ' ἢ ζέστα εἶναι βαθιά: δὲ μοιάζει, λές, ἐκεῖνη
ποὺ μέσα στοῦ ἡλίου τὴν πηγὴ σὰν κύκνοι πλένε οἱ κρίνοι!

Αὐτὴ εἶναι ρόδο πόνγιε καὶ π' ὄλο μεγαλώνει
σὲ μεταξένιο κέντημα, καιρούς, μὲ τὸ βελόνι.

κάθε γωνιά του, ανασκωτή μ' δλάκερο νυχτέρι,
 ὄλο χρυσό, πὸ πιά δὲν εἶναι ρόδον, εἶναι ἀστέρι⁹⁹.

II

Τῆς πλάσης ὅλης τὸ κρυφὸ τὸ πλοῦτος σὲ ζυγώνει,
 σὰν ἤσουχο στὰ πόδια σου νὰ βόσκει ἓνα παρόνι!

«Καρδιά! καὶ τ' ἄνθη π' ὄλο ρὲν μαζεύω στὴν ποδιά μου».
 Μὰ ἐγώ: «Ἀντισκώσου, θρόνε μου. μὴν κλονιστεῖς, καρδιά μου!»

Κι ὦ, ἰδές, μὲ τ' ἄνθια τ' Ἀπριλιοῦ, μὲ τοῦ Μαγιοῦ τὴ γλύκα
 τρεῖς χρόνους ἀγγελομαχῶ καὶ νικητῆς ἐβγῆκα!

Ποῦ γαλαζώνει ὁ οὐρανὸς βυθὸ μελανιασμένο,
 νά το τὸ πνέμα ἀδάμαστο, μεσουρανὶς φτασμένο!

Ὅσο θερμὸ εἶναι τὸ φτερό, στ' ἅγιο βαθιό μου στῆθος
 νὰ μολογήσει δλάκερος τῶν οὐρανῶν ὁ μύθος¹⁰⁰!

III

Ἄπ' τὰ μεγάλα βάρσαμα τῆς πλάσης μαργωμένη
 ξυπνᾶ ἢ ψυχὴ καὶ γύρα τῆς κοιτᾶ, ἢ ἀναστημένη...

Δὲν εἶναι δάσο ἀμυγδαλιές, πᾶ στ' ἄνθη του ποὺ ρεῦει;
 Δὲν εἶν' ἢ τοῖσβαθη χαρὰ ποὺ στ' ὄνειρο γυρεῦει;

Δὲν τρέμ' ἢ δορόσο ὀλούθενε, δὲν εἶν' γιομάτοι οἱ βᾶτοι
 πεταλουδούλα γαλανή, πασίχαρη, χρουδάτη;

Δὲν εἶναι σπίνου λάλημα, δὲ φτερουγᾶν στὰ κούφια
 τῆς ρεματιᾶς, μὲ τὰ νερὰ μιλῶντας, τὰ κοτσύφια¹⁰¹;

IV

Τοῦ Ψυχοσάββατου φιλι — στὸν ὕπνο μου, ὡς νὰ φύγει
 τ' ὄνειρο — ἀργά, τὰ μάτια μου στὴ νέαν αὐτή, π' ἀνοίγει!

99. Ἄγγελου Σικελιανοῦ, *Μήτηρ Θεοῦ, Λυρικός Βίος*, Δ', σελ. 9, στ. 1-10.

100. Ὁ.π., σελ. 19, στ. 117-127.

101. Ὁ.π., σελ. 23, στ. 45-52.

'Απ' τὸ βαθὺν εὐτυχισμὸ τὸ πνέμα μου ὡς ξυπνάει
μὲς στὴν ἐγκόσμια χλαλοὴν ὅπου τὸ τυραννάει,

δὲ λέω ἢ ἄχραντη χαρὰ γιὰ μένα ἂν ἀναβρῶζει
κι ὁ γλυκασμὸς ποὺ ἀσίγητο τραγούδι μουρμουρίζει

σιμά 'ναι ὁ ἴσκιος, ἄξαφρα, ποὺ ἀπάνω μου διαβαίνει
καὶ τὴν οὐρανομίλητη γλυκιὰν ἀχὼ βουβαίνει¹⁰²!

V

Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος

Δὲν εἶν' ἡ στράτα ὅπου θαμπὴ τὸ πλῆθος ἔγνοια σφίγγει,
πίσω ἀπὸ ξόδι γ' ἀκλουθᾶ, γραμμὴ, σὰν τὸ μυρμήγκι...

'Εδῶ, κρατᾶνε ἀθώρητες τὸ πνέμα μου κολόνες
διάπλατοι εἶν' ὅλοι τοῦ καημοῦ, στὰ σκοτεινά, οἱ πυλῶνες!

Μεγάλα δέντρα, τοὺς αἰτοὺς ψηλὰ ποὺ σταματᾶνε,
στὴ γῆν αὐτὴ ποὺ στέκομαι τῆ ρίζα τους πατᾶνε.

Βράχος ὁ κάθε λογισμὸς στὸν ἄλλο ἀπάνω, δίχως
μιὰ μάταιη τέχνη, στήνουνε τὸ κοιμητήρι, τεῖχος

πού, στῶν αἰώνων ἄσωτο τὸν ποταμὸ ἂν κυλήσει,
καθὼς τὸ σήκωσε ἢ ψυχὴ τὸ ξαναπαίρνει ἢ φύση!

"Ὀλη νὰ βούλιαζε μεμιᾶς ἡ ζωὴ, κι αὐτὸ μαζί της,
σὰν ἀπ' τὸν ἥλιο ποὺ βυθᾶ ξοπίσ' ὁ ἀποσπερίτης¹⁰³!

4. Οἱ Τραγωδίες

Καὶ οἱ τραγωδίες τοῦ "Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ ἔχουν ὑποστειτὴ τὴν ἐπίδραση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Εἶναι γνωστὴ ἡ μελέτη τοῦ Κ. Ρωμαίου γιὰ τὴ «Λαογραφία καὶ τὸ Σικελιανό», ὅπου στὸ Γ' κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ ἐπίδραση

102. "Ο.π., σελ. 33, στ. 1-8.

103. "Ο.π., σελ. 39, στ. 1-12.

τῶν λαογραφικῶν στοιχείων ποὺ ἀνήκουν στὸ δημοτικὸ τραγούδι, στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ, *Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ*.

Ἐδῶ ἐνδεικτικὰ μόνο ἀναφέρονται στοιχεῖα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι ποὺ πέρασαν στὶς τραγωδίες τοῦ Σικελιανοῦ. Στὸ *Χριστὸ στὴ Ρώμη* π.χ. ὁ Μαναήν, Ἰουδαῖος ψευτοσύμβουλος τοῦ Νέρωνα, συζητῶντας μαζί του ἀποκαλύπτει πῶς κινδυνεύει

ἀπὸ ἴαν πλάνο, ποὺ σταυρώθη τόσα χρόνια
κι ἀκόμα κρύβεται, ὅπως λές, μὲς στοὺς δικούς του¹⁰⁴

Στὴν ἀνησυχία τοῦ Νέρωνα ἀπαντᾷ:

Ρωτᾷς ποιός εἶναι; Ἕνας ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὸν τάφον
ὡς διαλαλᾷνε και μυρίζει ἀκόμα χῶμα¹⁰⁵

Στὴν παραλογή τοῦ «Νεκροῦ Ἀδελφοῦ», τραγούδι «κοινότατον εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας» ὁ πεθαμένος Κωνσταντῖνος σηκώνεται ἀπὸ τὸν τάφο γιὰ νὰ φέρει πίσω στὴ μάνα του τὴν ἀδελφή του Ἀρετὴ ποὺ ἦταν στὰ ξένα:¹⁰⁶

Ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαριά κατάρρα,
ἢ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγῆκε¹⁰⁷

Στὸ γυρισμὸ πρὸς τὸ σπίτι τῆς μάνας τους ἡ Ἀρετὴ ἀπευθύνεται στὸν ἀδελφὸ της λέγοντας:

Φοβοῦμαι σ', ἀδελφάκι μου καὶ λιβανιές μυρίζει¹⁰⁸

Στὸν Ἀσκήπιό ὁ Ἡγεσίας, ἀθλητῆς ἄρρωστος ποὺ προσπέφτει τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν γιατρέψει, ρωτᾷει τὴ μάνα του ἂν πρόσφερε τὸ καθιερωμένο τάμα.

Μάνα, πές μου
ἔταξες τάχα
τοῦ λιονταριοῦ νὰ φέρεις τὸ τομάρι
στοῦ Ναοῦ τοὺς στύλους νὰ κρεμάσεις;

104. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, *Ὁ Χριστὸς στὴ Ρώμη*, Θυμέλη Β', Ἀθήνα 1971, σελ. 111, στ. 548-549.

105. Ὁ.π., σελ. 112, στ. 567-568.

106. Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 92.

107. Ὁ.π.

108. Ὁ.π.

109. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, *Ἀσκήπιός*, Θυμέλη Γ', σελ. 134, στ. 202-205.

Εἶναι ἡ ἀγωνία τοῦ ἄρρωστου ποὺ ἐλπίζει πὼς θὰ ἐξευμενίσει, ἢ θὰ εὐχαριστήσῃ ἀκόμα περισσότερο τὸ Θεὸ μὲ κάποια προσφορά. Προσφορά, τάξιμο ποὺ ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ ἐκτελεστεῖ. Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἀκόμα χρόνια μέχρι καὶ τὴν ἐποχὴ μας οἱ ἄνθρωποι ἀντιμετωπίζουν μὲ δέος καὶ δεισιδαιμονία τὴ μὴ ἐκπλήρωση τοῦ τάματός.

Γνωστὴ εἶναι καὶ ἡ ὑπερβολὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τάζει προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ σκοπὸς του, ἰδιαίτερα ἡ ἴαση ἀσθενοῦς ἢ ἡ προστασία τοῦ παιδιοῦ του.

5. Ἡ γλῶσσα

Σύμφωνα μὲ τὸ Δ. Νικολαρεῖζη ὁ Σικελιανὸς [...] ξανάδωσε στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τὴν ἐκφραστικότητά τοῦ ὕλικου τῆς στοιχείου χωρὶς νὰ τὴ στερῆσει ἀπὸ τὴ μουσικότητά της. Καὶ στὶς παρομοιώσεις του ποὺ κάποτε παίρνουν ὑπερβολικὴ ἀνάπτυξη, ἔβαλε ὅλη τὴ βιωμένη γνώση του τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπαίθρου¹¹⁰. Παρακάτω ἔμως τοῦ ἀποδίδει μακρηγορία καὶ χλιδὴ στὴν ἔκφραση. Ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης τονίζει ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀλαφροῖσκιωτου δὲν εἶναι ἐπίτευγμα τῆς δημοτικῆς ἀλλὰ τοῦ ἐμπνευσμένου ποιητικοῦ Λόγου τοῦ Σικελιανοῦ¹¹¹. Τῆς ἀποδίδει προσόντα, ὅπως εἶναι ὁ καθαρότητα, ἢ μὴ φιλολογικότητα. Μιλώντας πάντα γιὰ τὴ γλῶσσα τοῦ Ἀλαφροῖσκιωτου παρακάτω δέχεται ὅτι Μολονότι εἶναι γλῶσσα λογίου ἀνδρός, ὥστόσο τοῦτος ἀπέβαλε ὅ,τι δήποτε τὸ λόγιο καὶ ἀνέβασε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ σὲ ὑπόδειγμα ἀβίαστης φυσικῆς γλῶσσας, μὲ τὴ σφραγίδα τῆς τελειότητας¹¹². Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κοινὸ σημεῖο τῆς γλῶσσας τοῦ Σικελιανοῦ μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἀβίαστη καὶ Τέλεια».

Παρά λοιπὸν τὴ μακρηγορία καὶ τὴ χλιδὴ ποὺ δίκαια καὶ κατὰ τὴ δική μου ἀντίληψη τοῦ ἀποδόθηκε, ὁ Σικελιανὸς ὅταν μιλάει μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ γιὰ τὸ λαὸ συναντιέται μὲ ἓνα γλωσσικὸ ὄργανο ἄψογο, ποὺ φέρνει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς δημοτικῆς μᾶς γλῶσσας ἢ ὅποια ὅπως ξέρομε ἔχει σαφῶς ἀπορρίψει κάθε περιττό, ἀντιαισθητικὸ καὶ ἄμουσο. Ἔτσι καὶ στὰ ποιήματα *Μήτηρ Θεοῦ*, *«Βλαχογιάννης»*, *«Ἀντίσταση»*, *«Παλαμᾶς»* κ.ἄ. δὲν ὑπάρχουν γλωσσικά ψεγάδια. Ὁ Σικελιανὸς, ἔφαχνε καὶ βασάνιζε πάρα πολὺ τὴ λέξη ὥσπου νὰ ἀποκρυσταλλώσῃ τὴ μορφὴ της στὸ χαρτί. Εἶναι γνωστὸ πὼς ἐκτός

110. Δ. Νικολαρεῖζης, *Δοκίμια Κριτικῆς*, Ἀθήνα 1983, σελ. 221.

101. Χρ. Μαλεβίτσης, *Ὁ «Ἀλαφροῖσκιωτος Σικελιανός»*, *Κότινος στὸν Ἀγγελο Σικελιανό*, *Τετράδια Εὐθύνης*, ἀρ. 11, Ἀθήνα, 1980, σελ. 65.

112. Ὁ.π., σελ. 60.

ἀπὸ τὶς μνῆμες τῆς διαλέκτου τῆς πατρίδας του, ἀποθησαύριζε ὁ ἴδιος τὰ ἀκούσματά του, ἰδιαίτερα ὅταν περιόδευε στὰ χωριά. Τὸ ἴδιο πράγμα ἔκανε κι ὁ Καζαντζάκης καὶ δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές ποὺ περιοδεύοντας στὴν ὕπαιθρο ἀποθησαύριζαν καὶ οἱ δύο τὶς ἴδιες λέξεις, τὶς συζητοῦσαν καὶ τὶς δούλευαν μαζί. Ἐξάλλου γνωστὸ εἶναι πῶς ὁ Σικελιανὸς πήγαινε στὸ οἰκεῖο τμήμα τῆς Ἀκαδημίας πολὺ συχνὰ κι ἀντέγραφε λέξεις ἀπὸ τὰ λεξικά ἢ ἀπὸ τὸ συλλεγμένο γιὰ ἐπεξεργασία ὕλικὸ μὲ σκοπὸ νὰ κρατήσει καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὲς ποὺ τυχὸν θὰ τὸν ἐνδιέφεραν. Ἔχω στὴν κατοχὴ μου, φωτοτυπίες πολλῶν τέτοιων ἀντιγραφῶν ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Σικελιανοῦ.

Ἐνα ἀπλὸ παράδειγμα τοῦ πῶς πέρασαν αὐτὲς οἱ λέξεις τοῦ λαοῦ στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι τὸ παρακάτω:

*Τὸ διπλοπόδι ὁ γέροντας μπροστὰ μας ἐτραγοῦδα
τὰ λυγερά καὶ τὰ πλατιά τραγοῦδια τῆς Ἡπείρου¹¹³.*

Στὸ μοιροβί «Τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Στραθιώτη» τὸ τροπικὸ ἐπίρρημα τὸ διπλοπόδι, ἀπαντᾷ ὡς ἐπιρρηματικὸ κατηγορούμενο τοῦ τρόπου.

Πάνω σὲ πλάκα ἔκατσεν ὁ Χάρος διπλοπόδης¹¹⁴.

Πέρα ἀπ' αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι καὶ τὸ μοναδικὸ παράδειγμα τῆς διάφορης συντακτικῆς χρησιμοποίησης τῶν ἰδίων λέξεων, ὁ Σικελιανὸς εἶναι γνωστὸς γιὰ τὴν εὐκολία καὶ τὴν ἱκανότητα ποὺ διαθέτει νὰ δημιουργεῖ νέες λέξεις σύνθετες, πράγμα ἐξαιρετικὰ σὺνηθες στὸν ποιητὴ-λαό. Στὴ δημοτικὴ ποίηση διαβάζουμε *τουρκοπατημένε-χρυσοπλουμισμένος-νυχοπόδαρα* (Πολίτης 23), *ἀμπελοχώραφα-γλυκοχαράματα* (Πολίτης 26), *βαριαναστεναγμένα* (Πολίτης 45), *Τουρκοκωνσταντάκης* (Πολίτης 48), *ματαδευτέρωσε* (Πολίτης 72), *ἀπανωπρίκια, χρυσοκάπουλη, ξενούφαίνει, πολυδιάσιδο,* (Πολίτης 85) *μπαινοξέβγασμα* (Πολίτης 206). Δὲν εἶναι λίγα τὰ σύνθετα στὸ Σικελιανὸ καὶ χρειάζονται ὅπωςδὴποτε ἰδιαίτερη μελέτη. Ἐδῶ ὁμως θὰ ἀναφερθοῦν λέξεις ποὺ εἶναι κυριολεκτικὰ ἀρπαγμένες μέσα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὸν Ἀλαφροῦσκιωτο π.χ. καὶ πάντα ἐνδεικτικὰ ξεχωρίζω: *κριθαρόψωμο, βαρυθέμελο, δεντρογαλιά, βραχογέννητη, ὑπνοβότανα, φιδόντυμα, θαμποχάραμα.* Ἀπὸ τὸ ποίημα «Θεσσαλία», *βουνοκορφῆς, ἀργυρότιχο, διπλοχτυπάει, ἀπόβροχα, ἀναδεντράδες.* Ἀπὸ τῆ *Μητέρα Θεοῦ, πηγαινοέρχεται, μυρμηκοφωλιά, ψυχοκοντάρης, μεταξοσκούληκο, ἀστρόφωτα, ψυχοσάββατου κ.λ.π.*

113. «Ραψωδίες τοῦ Ἴόνου», σελ. [173], στ. 1-2.

114. Ν. Γ. Πολίτης, αρ. 216.

6. Μέτρο

Δὲν ἀποτελεῖ φυσικὰ πρωτοτυπία τὸ νὰ ποῦμε πὼς τὸ κατεξοχὴν μέτρο τῆς δημοτικῆς μας ποίησης εἶναι ὁ δεκαπεντασύλλαβος ποὺ παρουσιάζει μιὰ ἀπαράβατη ιδιότητα. Περιέχει δηλαδὴ πάντα ἓνα πλήρες νόημα. Ὁ διασκελισμὸς εἶναι ἀνεπίτρεπτος καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Στ. Κυριακίδη ὀρισμένες περιπτώσεις ποὺ ἐμφανίζονται σποραδικὰ εἶναι στὴν οὐσία φαινομενικές.

Γιὰ τὸ σικελιανικὸ δεκαπεντασύλλαβο ὁ Ὁδ. Ἐλύτης στα Ἀνοιχτὰ Χαρτιά ἀπερίφραστα δηλώνει: Σήμερα φυσικὰ εἶμαι σὲ θέση νὰ γευτῶ ἀμερόληπτα τὴν ὁμορφιὰ τοῦ στίχου καὶ τῆς ρίμας, τὴν ὁρμὴ τῆ λυγερὰδα καὶ τὴ χάρη ποὺ μπορεῖ νὰ πάρει ἀνάλογα μὲ τὴ δεξιόσυνη τοῦ τεχνίτη, ὁ δεκαπεντασύλλαβος, ὁ τόσο δοξασμένος στὰ δημοτικὰ μας τραγούδια, τὸν Σολωμό, τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν Σικελιανό²¹⁵. Ὁ Θ. Εὐδης ἐπίσης στὸ «Σχεδιάσμα Ἀμερικῆς» γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Σικελιανοῦ ἀναφέρει σχετικά: Ὁ Σικελιανὸς πολὺ μεταχειρίσθηκε τὸν 15σύλλαβο ἰαμβικόν. Ὁλόκληρα μεγάλα ποιήματά του ἔχουν τὸν στίχο αὐτό, ὅπως οἱ «Ραψωδίες τοῦ Ἰόνιου», τὸ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων», ἡ «Μήτηρ Θεοῦ», ὁ «Δελφικὸς Λόγος» καὶ τόσα ἄλλα μικρότερα ποιήματά του. Ἡ ἁρμονία τοῦ 15σύλλαβου τοῦ Σικελιανοῦ εἶναι ιδιαίτερα δυναμωμένη ἀπὸ τὸν ποιητὴ, ποὺ μοιάζει νὰ μὴν ὑπακούει σὲ παλιότερες τυπικὲς ἐπαναλήψεις. Ὁ ρυθμὸς ἰσορροπεῖ στὴν ἐμπνευση καὶ στὸ νόημα. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ τονικὲς καινοτομίες ποὺ δοκίμασε ὁ Σικελιανὸς στὸν 15σύλλαβο γιὰ νὰ ἐξασφαλίσαι κατὰ τὸν πιὸ ἀνετο τρόπο τὴν ποικιλία τοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ποικιλία αὐτὴ εἶναι παμπληθὴς καὶ πολύτροπη. Κάποτε μάλιστα καὶ οἱ παρατονισμοί, ποὺ τείνουν νὰ κλονίσουν τὸν ἰαμβικὸ ρυθμό, δίνουν μιὰν ἄλλη ὑποβολή, καθὼς εἶναι σκόρπιοι μέσα στὰ ποιήματα. Ποικιλία ἔχουμε καὶ στὴν τομὴ τοῦ 15σύλλαβου καὶ στὶς δευτερεύουσες τομὲς μέσα στὸν ἴδιον στίχο. Πολλοὶ εἶναι καὶ οἱ ἄτμητοι στίχοι στὰ ποιήματά του. Ἴδου δύο περιπτώσεις ἀπὸ τίς πολλές:

κι ὡς τὸ πουλὶ ποὺ ἀποκοιμῆται πίσω ἀπ' τὰ φτερά του
(Μήτηρ Θεοῦ)

ποῦ, λέω, ἂν ἄνοιγα τὰ χεῖλη θ' ἄκουες τὴ φωνή μου...
(Γράμμα ἀπὸ τὸ Μέτωπο)

Πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι καὶ ἡ συνίζηση στὸς στίχους τοῦ Σικελιανοῦ παραλύει τὴν παραμικρότερη ὑπόνοια χασμωδίας. Μὲ τίς ἀλλεπάλληλες συνιζήσεις οἱ στίχοι κερδίζουν ἀπὸ λέξη σὲ λέξη σὲ μουσικότητα καὶ σὲ γοργότητα. Ἀκόμα ἔχουμε καὶ στίχους μὲ συνίζηση ἐπάνω στὴν τομὴ:

115. Ὁδυσσεὺς Ἐλύτης, Ἀνοιχτὰ Χαρτιά, Ἀστερίας, Ἀθήνα 1974, σελ. 80.

στην ἁρμονία σὰ σὲ ραβδί ἀγριλίδας ζυγισμένος
 «Οἱ Ραφωδίες τοῦ Ἰόνιου»
 (Τὸ διάβα τοῦ ἐλαιῶνα)

Ἐντατικὰ καλλιέργησε καὶ πλούτισε τὸν δεκαπεντασύλλαβο ὁ Σικελιανός. Ἐκανε νὰ προβάλουν ἐντελέστερες ἢ ἁρμονία του καὶ ἡ ἔντασή του. Κι ὅπου ἀκόμα εἶναι ἀφηγηματικός, κ' ἐκεῖ δὲν ὑστερεῖ ὁ 15σύλλαβος σὲ λυρισμό. Ἡ ποιητικὴ ἰδέα ἀναπνέει ἀνετα μαζί του καὶ συναναπτύσσεται. Ἀξιοθαύμαστα εἶναι στὸν δεκαπεντασύλλαβο τοῦ Σικελιανοῦ τὰ τολμηρὰ διακελίσματα, οἱ ἐλευθερίες στὴν τομὴ καὶ οἱ τονικὲς καινοτομίες¹¹⁶.

Ἡ παρατήρηση τοῦ Θ. Ξύδη πού πρέπει νὰ προσεχτεῖ εἶναι αὐτὴ πού ἀναφέρεται στὰ τολμηρὰ διασκελίσματα τοῦ σικελιανικοῦ δεκαπεντασύλλαβου, γιατί ὅπως ἀνάφερα παραπάνω ὁ διασκελισμὸς εἶναι ἀνεπίτρεπτος στὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Ὅμως καὶ ἄλλοι μετρικοὶ πόδες τῆς δημοτικῆς μας ποίησης ἀπαντοῦν ἄφθονοι καὶ ἄψογοι στὸ Σικελιανό. Γιὰ παράδειγμα, ὁ ἰαμβικός ἐνδεκασύλλαβος καλλιεργεῖται μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία¹¹⁷.

7. Ὁμοιοκαταληξία

Στὴ δημοτικὴ ποίηση ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι σπάνιο φαινόμενο. Τὴ συναντάμε, μόνο στὰ δίστιχα, τὰ λεγόμενα λιανοτροάγουδα, στιχοπλάκια ἢ μαντινάδες.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ Σικελιανό. Ἐκτὸς κι ὅταν γράφει τὰ λεγόμενα ποιήματα μὲ «σταθερὴ μορφή». Ὅπου ἡ ποίησή του ὁμοιοκαταληκτεῖ, αὐτὸ γίνεται μ' ἕναν τρόπο πλούσιο καὶ ἄψογο. Ὅπου δὲν ὑπάρχει ὁμοιοκαταληξία περισσεύει ὁ ἐσωτερικὸς ρυθμὸς καὶ ἡ μυστικὴ ἁρμονία.

8. Ἐσωτερικὰ χαρακτηριστικὰ

Ὡς ἐσωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς δημοτικῆς ποίησης μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν:

1. Ἡ Φυσιολατρία.
2. Ἡ πατριδολατρία.
3. Ἡ θρησκευτικὴ ἰσχυρότητα.
4. Ἡ μελαγχολία.

116. Θεόδωρος Ξύδης, "Ἄγγελος Σικελιανός, Ἰκκρος, Ἀθήνα 1979, σελ. 312-313.

117. Πρβλ. ὅ.π., σελ. 308.

8.1. Φυσιολατρία

Κόρη, ὅταν ἐφιλιόμαστε, νόχτα ἦταν, ποιός μᾶς εἶδε;
 Μᾶς εἶδε τάστρο τῆς νυχτός, μᾶς εἶδε τὸ φεγγάρι
 καὶ τὸ φεγγάρι νέσκυψε, τῆς θάλασσας τὸ λέει,
 θάλασσα τὸ εἶπε τοῦ κουπιοῦ καὶ τὸ κουπί τοῦ ναύτη
 κι ὁ ναύτης τὸ τραγούδησε στῆς λυγερῆς τὴν πόρτα.

Ὁ Ἀγγελος Σικελιανὸς οὐδέποτε φαντάστηκε ὅτι θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀποκοπεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ φύση καὶ νὰ ἀποτελέσει ξεχωριστὴ ὄντοτητα. Καὶ γι' αὐτὸν ἡ φύση ἀποχτάει νόημα καὶ σκοπὸ μόνον ἂν μέσα της ὑπάρχει, νοεῖ καὶ δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος.

Ὁ Σικελικὸς μᾶς ὑπενθυμίζει

Μιὰ βαθυτέρα ἐν τούτοις μελέτη — ἀναφέρει ὁ Γ. Θ. Ζώρας — τῶν δημοτικῶν μας ποιημάτων μας πείθει πὼς μόνον ὁ ἄνθρωπος κατέχει σπουδαιότητα θέσιν ἐν μέσῳ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν φύσεως¹¹⁸, Καὶ παρακάτω: Ἡ φύση ἀποκτᾶ σημασίαν ἐφ' ὅσον ἐν αὐτῇ ζῆ ὁ ἄνθρωπος¹¹⁹.

«Μιὰ τέτοια λοιπὸν πόλωση ὀλόκληρου τοῦ ἐφηβικοῦ μου εἶναι μπρὸς στὸ Σύμπαν καὶ μὲς σ' ὅλους τοὺς ἀναβαθμοὺς τῆς πρώτης ψυχικῆς μου ἄσκησης στὴ μέση ἀπὸ τὴ Φύση, εἶμαι σὲ θέση νὰ βεβαιώσω σήμερα, ὅτι τὴ γνώρισα, στὰ πρῶτα ἐφηβικά μου χρόνια, σὲ μιὰ τέτοιαν ἔκταση καὶ μὲ μιὰ τέτοια ἀθλόλωτη ἐσωτερικὴ σαφήνεια, πὸν ἀκριβῶς καὶ σήμερα ν' ἀποτελεῖ γιὰ μένα ἓνα ἀτρέανταχτο θεμέλιο κ' ἓνα ὄργανο μεθοδολογικὸ ἀκατάλυτο στὴν ἀποτίμηση τῶν καθαρῶν ἢ ὄχι βιολογικῶν ἀξιῶν πὸν περικλείνει ἢ τυχὸν κινούμενη τριγύρωθὲ μου Σκέψη, Τέχνη, Ζωή.

Κι αὐτὸ ἀσφαλῶς γιὰτί, ἀπὸ παιδὶ προσπέφτοντας αὐθόρμητος ἰκέτης μπρὸς στὴ Φύση, δὲν μετὰφερα ποτὲ μαζί μου οὔτε μιὰ σκέψη, οὔτε ἀκόμα καμμιά λέξη μαθημένην ἀργιόρι ἀπέναντί της, πὸν νὰ μπορεῖ νὰ σταθεῖ ὡσάν ἐμπόδιο κι ὡς σκιὰ στὴ μεταξύ μας λαγαρῆ ἐπικοινωνία. Πουθενὰ ἡ αὐθαιρεσία μιᾶς γνώσης ἢ μιᾶς γνώμης δὲν ἐπρόβαλεν αἰφνίδια ἀνάμεσό μας, πουθενὰ οὔτε ἓνα ἔχνος θεωρίας ἢ προκατάληψης δὲ σφετερίστηκε τὴ θέση τῆς βουβῆς μου ἀπέναντί της προσφυγῆς.

Μιὰ σιωπηλὴ κατάσταση λεπτῆς κ' εὐλαβικῆς αἰσθαντικότητος καὶ καλοσύνης ὡς τὸ βάθος δεχτικῆς — πὸν δὲν φανέρωνε ἀντικρὺ τῆς περισσότερη ἐπιφάνεια ρητῆς ἀπ' τὴν ψυχὴ μου ἀξίωσης ἀπέναντι τῆς ἴδιας, ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια

118. Γ. Θ. Ζώρας, *Δημοτικὴ Ποίησης*, (Σημειώσεις γιὰ τοὺς φοιτητές) Ἀθῆναι 1966, σελ. 66.

119. Ὁ.π., σελ. 67.

ὅπου δείχνει τὸ πρωτόβραδο λιγνόγραμμα φεγγάρι καθὼς εἶναι γυρισμένο πρὸς τὸν ἥλιο (ἔστω κι ἂν, ἀπὸ τὴν πρώτη τούτην ὥρα, διαγράφεται ὁ ἀκέρσιος κύκλος τῆς ὀλόφωτης μελλοντικῆς πληρότητάς του) —, τέτοια ἦταν ἡ πρωταρχικὴ μου διάθεση μπροστὰ στὴ Φύση· μιὰ διάθεση ποῦ, ἀρχίζοντας μονάχα μόλις νὰ ποθεῖ καὶ ν' ἀγαπᾷ καὶ νὰ γνωρίζει, ἀκριβῶς γιὰ τοῦτο καὶ μοῦ ἐπέτρεπε, μπροστὰ της, νὰ ἐκτιμῶ καὶ τὰ μικρότερα ἐνδιάθετα κινήματα τοῦ νοῦ μου, τὶς πιὸ ἐνδόμυχες κι ἀγνότερές του τάσεις, καὶ τὸ σύνολο τῶν πόθων, τῶν ἀναμονῶν, των ἀνατάσεων, ποῦ ἀποτελοῦσαν τὸ προζύμι τῆς ἀπώτερης ψυχῆς μου, χωρὶς διόλου ὁποιοδήποτε «ἀντικείμενο»¹²⁰.

8.2. Πατριδολατρία

Τὰ δημοτικὰ τραγούδια ποῦ ἀνήκουν σ' αὐτὸν τὸν κύκλο μποροῦμε κι αὐτὰ νὰ τὰ χωρίσουμε σὲ τρεῖς κατηγορίες:

1. Ἀγάπη πρὸς τὸ πατρῷο ἔδαφος (ξενητιᾶς).
1. Ἀγάπη πρὸς τὴν ἀμυνόμενη Ἑλλάδα.
3. Ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερία.

Ἡ παραπάνω θεματολογία καλύπτεται πλήρως ἀπὸ τὴ σικελιανικὴ ποίηση.

8.2.1. Ἀγάπη πρὸς τὸ πατρῷο ἔδαφος

Ὁ Ἀλαφροῖσκιωτος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα τραγούδι νόστου. Νόστου πραγματικοῦ ἀλλὰ καὶ μεταφυσικοῦ. Τὸ πρῶτο ποίημα ἀπὸ τὰ 59+1 ἐνδιάμεσο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται ὀνομάζεται «Γυρισμός».

Ἕγνος ἱερός, λιονταρίσιος,
τοῦ γυρισμοῦ, στὴ μεγάλη
τῆς ἀμμονδιᾶς ἀπλωσιᾶ.
Στὴν καρδιά μου
τὰ βλέφαρά μου κλεισμένα
καὶ λάμπει, ὡσὰν ἥλιος, βαθιά μου.

Βοῆ τοῦ πελάου πλημμυρίζει
τὶς φλέβες μου.
ἀπάνω μου τριίζει
σὰ μυλολίθαρο ὁ ἥλιος
γεμᾶτες χτυπάει τὶς φτεροῦγες ὁ ἀγέρας.

120. Λυρικὸς Βίος Α', σελ. 20-21.

ἀγκομαχάει τὸ ἄφαντο ἄξόνι.
 Δὲ μοῦ ἀκούγεται ἡ τρῖσβαθη ἀνάσα.
 Γαληνεύει, ὡς στὸν ἄμμο, βαθιά μου
 καὶ ἀπλώνεται ἡ θάλασσα πᾶσα.

Σὲ ψηλοθόλωτο κύμα
 τὴν ὑψώνει τὸ ἀπέραντο χᾶδι.
 ποτίζουν τὰ σπλάγχνα
 ραντίζει τα διάφωτη ἡ ἄχνα
 τοῦ ἀφροῦ ποῦ ξεσπάει στὰ χαλίκια
 πέρα σβήγει τὸ σύφυλλο βούισμα
 ὁποῦ ξέχειλο ἀχοῦν τὰ τζιτζίκια.

Μιά βοή φτάνει ἀπόμακρο
 καὶ ἄξαφνα,
 σὰν πανὶ τὸ σκαρμὸ ποῦ ἔχει φύγει,
 χτυπάει εἰν' ὁ ἀγέρας ποῦ σίμωσε,
 εἰν' ὁ ἥλιος ποῦ δεῖ μπρὸς στὰ μάτια μου
 — καὶ ὁ ἄγνος ὄχι ξένα τὰ βλέφαρα
 στὴν ὑπέρλευκην ὄψη του ἀνοίγει.

Πετιῶμαι ἀπάνω. Ἡ ἀλαφρότη μου
 εἶναι ἴσια μὲ τὴ δύναμή μου.
 Λάμπει τὸ μέτωπό μου ὀλόδροσο,
 στὸ βασίλεμα σειέται ἀνοιξιάτικο
 βαθιά τὸ κορμί μου.
 Βλέπω γύρα. Τὸ Ἴόνιο,
 καὶ ἡ ἐλεύθερη γῆ μου!

8.2.2. Ἡ ἀγάπη στὴν ἀμυνόμενη Ἑλλάδα

Τούτη ἡ στάση φαίνεται καθαρά ἀπὸ πολλὰ ποιήματα τοῦ Σικελιανοῦ. Χαρακτηριστικὰ μεταφέρω ἐδῶ τὸ πρῶτο μέρος ἀπὸ τὸ ποίημά του «Θεσσαλία»:

Βροχὴ τοῦ Ὀλύμπου πνίγει τὴν κοιλάδα
 τὸ βουνὸ ποῦ τὸ Δία ἔχει κορφὴ του.
 Φέγγ' ἡ ἀστραπὴ σὰν καπνισμένη δάδα
 μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀθάνατη μορφὴ του.
 Μὰ στῆς βουνοκορφῆς του τὴν πεδιάδα,
 μόνος τὸν ἥλιο ἂν χαίρεται λαμπιάδα,

στον κεραυνό απολύνει τήν κραυγή του:
«Κράτει σφιχτά τόν πόλεμό Σου, 'Ελλάδα!»

Κι ὡσά νά σβεί σ' ἀπόμακρο ἀκρογιαλί
τὸ κύμα θολωτό, κ' ἡ ἀκμή του σώνει
νά σπάει σὰν τ' ἀργυρόηχο τὸ κρουστάλλι
ἢ βοή, βαριά πολύκνη, ξαπλώνει
καὶ σβήεται καὶ κυλάει καὶ δυναμώνει,
— στὸν ἴδιο ἀχὸ διπλοχτυπάει τ' ἀμόνι —
τέλος τὸ γέλιο τὸ ἄφθογο προβάλλει,
γέλιο τοῦ Δία τὸ βροντερὸ κανόνι!

Καὶ στοῦ Πηνειοῦ τὰ ρέματα ἀπὸ πάνω,
καθὼς στ' ἀπόσκια τὰ κοτσύφια λένε
τ' ἀνεβρυτὸ κελήδισμα τὸ πλάνο,

στις λαγκαδιές σουρίζουνε τὰ βόλια
κι ἀκολουθοῦνε τὰ νερά πού ρένε,
σὰν τὰ κοτσύφια μὲς στ' ἀπόσκια λένε,
σὰν τὰ πουλιὰ στ' ἀπόβροχα περβόλια!¹²¹

8.2.3. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν Ἐλευθερία

Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ, Λυρικό, Δραματικό καὶ Πεζογραφικό, εἶναι μιὰ κραυγὴ ἐλευθερίας. Ὅπως δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς παράλληλα διακρίνεται μιὰ τρομαχτικὴ προσπάθεια τοῦ ἔνθεου ποιητῆ νὰ μεταδώσει καὶ νὰ κάνει κατανοητὴ στοὺς ἀνθρώπους τὴ σημασία καὶ τὴν οὐσία τῆς μεγάλης αὐτῆς ἠθικῆς ἀξίας. Ἄν ὄχι τί εἶναι τότε τὸ «Πνευματικὸ Ἐμβαστήριο

Σὰν ἔριξα καὶ τὸ στεγνὸ δαυλὶ στὸ φωτογώνι,
(δαυλὶ τῆς ζωῆς μου τῆς κλεισμένης μὲς στὸ χρόνο)
στὸ φωτογώνι τῆς καινούριας Λευτεριάς Σου, 'Ελλάδα,
μοῦ ἀναλαμπάδωσε ἄξαφνα ἡ ψυχὴ, σὰν νά 'χα
τ' ἅγιο κελὶ τοῦ Ἡράκλειτου τοιγύρα μου,
δπου, χρόνια,
γιὰ τὴν Αἰωνιότη ἐχάλκευε τοὺς λογισμοὺς του

121. Ἄγγελου Σικελιανοῦ, «Θεσσαλία», Λυρικός Βίος, Β', 1965, σελ. 35-36.

καὶ τοὺς κρεμνοῦσε ὡς ἄρματα
 στῆς Ἐφεσος τὸ Ναό...
 Γιγάντιες σκέψεις,
 σὰ νέφη πύρινα ἢ νησιὰ πορφυρωμένα
 σὲ μυθικὸν ἡλιοβασίλεμα,
 ἀνάβαν στὸ νοῦ μου,
 τι δὴ μοῦ καίονταν, μονομιὰ ἢ ζωὴ
 στὴν ἔγνοια τῆς καινούριας Λευτεριάς Σου, Ἑλλάδα¹²².

Ἡ τί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ ποίημα «Ἀνάσταση», χρονολογημένο 25 τοῦ Μάρτη τοῦ '42 καὶ δημοσιευμένο στὸ περιοδικὸ Ἐλεύθερα Γράμματα στὶς 5 Μαΐου 1945, στὴ σελ. 5.

Τὰ χελιδόνια του θανάτου, Σοῦ μηνᾶν μιὰν ἀνοιξη
 καινούρια Ἑλλάδα, κι ἀπ' τὸν τάφο Σου γιγάντια γέννα.
 Μάταια βυγλίζει τῶν Ρωμαίων ἡ κουστωδιά τριγύρα Σου.
 Ἀκόμα λίγο, κι ἀνασταίνεται σὲ νέο Εἰκοσιένα¹²³.

Ὅλοι οἱ «Ἐπίνικοι Β'» (1940-1946), Ὁ Δαίδαλος στὴν Κρήτη κι Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνας ὕμνος ποὺ μετατρέπεται πολλὰς φορὲς σὲ παιάνα καὶ δοξολόγημα πρὸς τὸ ὑψιστὸ ἀγαθὸ: τὴν ἐλευθερία.

ἀντιστροφή

Μὲ τ' ὄργανα ἀλαφριά, βαριά,
 παντοῦ, σὲ πέλαα, σὲ στεριά,
 μὲ μπόρες, μὲ καλοκαιριά,
 μὲ τὸ νοτιὰ μὲ τὸ Βοριὰ
 λαλάτε τη τὴ λευτεριά..¹²⁴.

8.3. Θρησκευτικότητα

Τὰ θρησκευτικοῦ περιεχομένου ποιήματα τῆς δημοτικῆς μας ποίησης εἶναι αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται στὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, στὸν Ἀη-Γιώργη, στὴν Ἁγία-Σοφία κ.λ.π. Ὑπάρχουν καὶ ποιήματα ὅπου ὁ κλέφτης π.χ. ζητάει πνευματικὸ νὰ τὸν ἑομολογήσει, ἄλλος θέλει νὰ γίνῃ καλόγερος ἢ ἄλλος κάνει τὸ

122. Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, «Πνευματικὸ Βμβατήριον», *Λυρικὸς Βίος*, Ε', σελ. 171 στ. 1-19.

123. Ὁ.π., σελ. 160.

124. Ὁ Θάνατος τοῦ Διγενῆ, σελ. 28.

σταυρό του πρὶν τουφεκίσει. Ὁ λαϊκός μας ποιητὴς διετήρησε τὰς αἰσθητικὰς ἀντιλήψεις τῶν προγόνων του, εἰς τὴν ψυχὴν του ὅμως ἔχει τὴν Χριστιανικὴν εὐσέβειαν¹²⁵. Θὰ μπορούσαμε ἴσως ἐδῶ νὰ μιλήσουμε γιὰ ἕνα εἶδος ἀσυνείδητου θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ. Ὁ θρησκευτικὸς συγκρητισμὸς τοῦ Σικελιανοῦ ἔχει ἐπισημανθεῖ. Ὁ ποιητὴς θεωρεῖ τὴν Παναγία ὡς τὴν Κυβέλη, τὴ Ρέα, τὴ Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνη ὅπως κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἕνας εἶναι ὁ Ἄπόλλωνας, ὁ Διόνυσος καὶ ὁ Χριστός. Γιὰ τὸ «Χριστιανικὸ μῦθος τὸ Σικελιανὸ» καθὼς καὶ σχόλια γιὰ τὸ θρησκευτικὸ συγκρητισμὸ του μπορεῖ κανεὶς νὰ συμβουλευτεῖ τὴν ἐργασία τοῦ Γ. Π. Σαββίδη στὸ Ἄφιέρωμα στὸν Ἄγγελο Σικελιανὸ — Κότινος — τοῦ περιοδικοῦ *Εὐθύνη*, «Τετράδα *Εὐθύνης*» σελ. 35-43.

8.4. Μελαγχολία

Ἔχει ὑποστηριχθεῖ πὼς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μελαγχολίας τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ὀφείλεται στὴ φυσιολατρία. Καὶ ὁ Σικελιανὸς λατρεύει κατεξοχὴν τὴ φύση, δὲν στέκεται ὅμως ποτὲ ἀπέναντί της μελαγχολικός. Ἀπεναντίας χαίρεται χαρὰν μεγάλην ἀν καὶ γνωρίζει πὼς οἴη περ φύλλον γενεή, τοιῆδε καὶ ἀνδρῶν (Z146). Παρὰ ταῦτα ἔχει μόνον δὲν μελαγχολεῖ ἀλλὰ δροσίζεται ἢ καρδιά του σὰν τραγουδάει τὰ χῶματα τῆς πατρίδας του, τὰ ὅποια μάλιστα θεωρεῖ καὶ ὡς λυτρωτικά.

ὦ χῶματα τῆς γῆς μου!

*Χῶμα Λευκαδίτικο,
πρωτόχωμα
τιτάνια ζύμη τοῦ κορμιοῦ μου
τοῦ ἴδιου μου τοῦ ἀκοίμητου μυαλοῦ!*

*Χῶμα Αἰγινήτικο,
ἀλαφρὸ σὰν ἀφρομόγδαλο
πηλὲ πὸν μοῦ δροσίξεις τὴν καρδιά
σὰν τὰ λαγήνια σου
πὸν κροῶνοννε τὰ καλοκαίρια τὸ νερό!*

*Χῶμα τῆς Πελοπόννησος,
πὸν θρέφεις ἄμετρα τὰ κυπαρίσσια,
ἀπὸ τὸ πιὸ μικρὸ*

ποὺ παίζει μὲ τὸν ἀέρα ὡς σκιῆμνος λιονταριοῦ
ὡσμε τὸ μεγαλύτερο ποὺ ἢ μνήμη μου κρατεῖ!

Ἀργίτικο φλογάτο κοκκινόχωμα,
ποῦ καῖς στὸν ἥλιο ὡς πυρωμένο σίδερο —
κι ὡστόσο σὲ φλογίζει ἀκόμα πιότερον ἢ παπαρούνα!

ὦ χώματα τῆς γῆς μου,
μύρια κι ἀξεχώριστα σὰν τὰ νερά,

σὰν ὁ ὕπνος π' ὄχι μόνο ἀπὸ 'να δέντρο σ' ἄλλο
διάφορον, ἀλλάζει
ἀλλὰ καὶ στὸν ἐλαιώνα
— ὅπως τὸ ξέρον οἱ βοσκοὶ
ποὺ συναλλάζοντε τὸν ἴσκιο
ἀκλουθώντας τὸ κοπάδι ἐδῶ κ' ἐκεῖ —
δὲν εἶν' ὁ ἴδιος κάτου ἀπ' ὄλες τὶς ἐλιές.

ὦ χώματα,
ποὺ μὲ λυτρώσατε ἀπ' τῆ βαριά τοῦ ζώου πνοή¹²⁶!

Συμπεράσματα

Σύμφωνα μὲ ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω μπορούμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι πὼς ὁ Σικελιανὸς γνώριζε πολὺ καλὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Τὸ γνώριζε ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἐντυπες ἐκδόσεις. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρω, ὅτι ἡ ἐκδοση τῶν Ἐκλογῶν ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τοῦ Νικολάου Πολίτη εἶχε κάνει πολὺ θόρυβο στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν τὸ εἶχε ὑπόψη του ὁ Σικελιανός. Ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε προλόγησε καὶ τὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Ἅγι Θερού. Συνεπῶς δὲν ἰσχύει ὁ ἰσχυρισμὸς ὀρισμένων ποὺ ἢ μεγάλη ἀγάπη τους γιὰ τὸν ποιητὴ τοὺς ἔκανε νὰ βλέπουν κάθε δημιουργία του ὡς ἀπότοκο μιᾶς θείας ἀποκάλυψης.

Πιο συγκεκριμένα ἡ θεματολογία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ (δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος - ἀκριτικὰ - κλέφτικα - νυφιάτικα - μοιρολόγια - παραλογές - δίστιχα - τῆς ξενητιάς κ.λ.π.) τὰ ἐξωτερικὰ καὶ τὰ ἐξωτερικὰ τους γνωρίσματα ταυτίζονται μὲ ἓνα πολὺ μεγάλο μέρος τῆς ποίησης τοῦ Σικελιανοῦ.

Ἄν δεχτοῦμε τὸν ὀρισμὸ τοῦ Cl. Richois καὶ A. M. Rousseau ὅτι ἐπίδραση εἶναι ὁ λεπτὸς καὶ μυστηριώδης μηχανισμὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἓνα λογοτεχνικὸ

126. «Τὰ Χώματα», Ἡ Συνείδηση τῆς Γῆς μου ἀπὸ τὸν Πρόλογο στὴ Ζωή, ὁ.π. σελ. 36-38.

ἔργο ὁδηγεῖ στὴν κωφορία ἑνὸς νέου λογοτεχνήματος¹²⁷ τότε μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε πὼς ὁ Ἄγγελος Σικελιανὸς ἀνήκει στοὺς δημιουργοὺς ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἐξαιρετικὰ ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἄλλωστε εἶναι δεδομένο ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ζοῦσε ἀπλὰ μέσα στὴν ὁποία παράδοση, ἀλλὰ τὴ βίωσε, τὴν πίστευε ὡς τὴ μοναδικὴ πηγὴ ἔμπνευσης, ὡς τὸ μοναδικὸ ἄρτιο τρόπο ζωῆς. Ὁ ἀρχαιοελληνικὸς μῦθος, ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία καὶ ἡ δημοτικὴ παράδοση ἀποτελοῦν τὰ σκέλη τοῦ πυθικοῦ αἰώνιου τρίποδα πάνω στὸν ὁποῖο ὁ Σικελιανὸς στήριξε τὸ δυνάστη Λόγο προκειμένου νὰ ἀποδείξει τὴν ἐνότητα τῆς Ζωῆς μέσα στὸν Παγκόσμιο Ἄθλο.

Στίχοι ὅπως αὐτοὶ τοῦ «Χωριάτικου Γάμου» τῶν «Ραψωδιῶν τοῦ Ἴονιου» τῆς Μητέρας Θεοῦ, τοῦ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων» καὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἐποποιίας τοῦ Διγενῆ κ.ἄ. θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν συνθέσεις ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἢ τοῦ περίφημου ἀνώνυμου ποιητῆ.

.....
καθὼς τὸ λάδι ὀλάκερο καρπίζει τὸν ἐλαιώνα

σὰ σὲ πελάου ἐαρινοῦ τὴν ἄκρη νηνεμία
τὸ πλάτος τὸ ἀνεκύμαντον, ἡ ἀγάπη μου ἦταν μία.

Ἄφογοι δεκαπεντασύλλαβοι ποὺ εἴτε προέρχονται ἀπὸ τὸν ἀρχαιοελληνικὸ ἴαμβο, εἴτε ἀπὸ τὸν τροχαῖο, εἴτε ἀπὸ τὸν ἐπίτριτο ἐνισχύουν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ἀποψη γιὰ τὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικότητος καὶ τῆς ἀφθαρτῆς πορείας τῆς μέσα στοὺς αἰῶνες.

Ὅπου ἡ δημοτικὴ μας ποίηση περνάει στὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ ἔχει μετασφραγισθῆ σὲ μιὰ ἐξίσου διάφανη, μεγαλειώδη καὶ ὁλόκληρη σύνθεση, ποὺ — κατὰ τὴ γνώμη μου — ἀνυψώνει τὸν ποιητὴ σὲ κατορθωμένο λαϊκὸ τραγουδιστῆ, ἐκφραστῆ τῆς σφαιρικότητάς της καὶ τῆς μοναδικότητάς της ἑλληνικῆς παράδοσης.

Ὁ Σικελιανός, ὁ Καζαντζάκης κι ὁ Σεφέρης γύρεψαν τὶς πηγές τοῦ ἑλληνισμοῦ, ψηλάφισαν τὰ θεμέλια τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς¹²⁸.

Μιὰ ψυχραιμότερη στάση ἀπέναντι σ' ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Σικελιανοῦ θὰ μ' ἔκανε νὰ μεταχειριστῶ ὄχι τὴ λέξη ἐπίδραση ἀλλὰ βίωση. Ὁ Σικελιανὸς ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ κάθε πηγὴ τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ μπόρεσε ν' ἀναστήσει

127. Βλ. καὶ Ἑλένης Πολίτου-Μαρμαρινοῦ, *Ἡ Συγκριτικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1981, σελ. 40.

128. Δ. Νικολαρεῖζης, σελ. 211.

μιὰ ζωὴ παροῦσα ἀπὸ τὰ μακρονὰ ἄδοντα τῆς παράδοσῆς μας¹²⁹. Οἱ συνθέσεις του ὅμως ἀνάβλυσαν ἀπ' τὸ σύνολο, ἀπ' τὴν ὀργανικὴ συνέργεια ὅπου, φύση, ἀγώνας καὶ παράδοση — ἀλληλοκρατιῶνται — κατὰ τὴ δική του ἔκφραση — ὑπέρπλουτα καὶ ζωντανά.

Ἐπὲρπλουτα καὶ ζωντανά καὶ μὲ πάθος μυστικὰ καὶ βαθιὰ πέρασε ὁ Σικελιανὸς τὴ δημοτικὴ ποίηση στὸ δικό του τὸ τραγούδι. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτο στὸν παρακάτω ἀφορισμὸ τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες εἴμαστε ἓνα γένος πονεμένο, βασανισμένο καὶ γι' αὐτό καὶ ὅ,τι καὶ ἂν φτιάξουμε ἔχει αἷμα μέσα του καὶ βάθος, ἐπειδὴ ὁ πόνος εἶναι βαθὺ πράμα!¹³⁰

Ritsa Fragou-Kikilia. *Das Volkslied im Werk von Angelos Sikelianos.*

ZUSAMMENFASSUNG

Sikelianos wurde durch seine Amme in das Volkslied eingeweiht. Seine familiäre, soziale und natürliche Umgebung hat zur Kultivierung seiner Empfindsamkeit beigetragen, bes. was sein echtes Verhältnis zum Volk betrifft.

In dieser Arbeit werden Sikelianos Ansichten über das Volkslied dargestellt, wie auch dessen Einfluß auf das Werk von Sikelianos. Es wird gereigt, daß viele Motive unserer Volksdichtung bewußt in das Werk des großen Dichters eingeflochten wurden. Sprachliche Elemente und Strukturmomente der Volksdichtung werden in der Art und Weise wie sie in das Werk von Sikelianos eingehen untersucht. Der Einfluß der Volksdichtung auf Sikelianos wird in Bezug auf das schöpferische Element in seiner Dichtung analysiert.

129. Γιώργος Σεφέρης, «Ἀγγελος Σικελιανός», *Δοκίμια Β'*, Ἀθήνα 1974, σελ. 97.

130. Φώτης Κόντογλου, *Τὰ ἔμορφα τραγούδια μας*, περ. Ἑλληνικὴ Δημοσυργία, Ἀφιέρωμα στὸ Δημοτικὸ Τραγούδι Α', σελ. 169.